જેમને લોકગીતો તરફ
અત્યંત પ્રેમ છે
એવાં
સૌ. બહેનશ્રી મણીબહેન ભગવાનદાસને
આ
રસિયાંના રાસ
બંધુભાવે
અર્પણ.

—રાયચુરા.

આદિ વચન.

રાસેશ્વર શ્રી કૃષ્ણ સોરઠાધીશ થયા ત્યારથી આજ દિન પર્યંત સોરઠની એ આહિરાણીઓ, મેરાણીઓ, કણબણો અને અન્ય વર્ગની સુન્દરીઓએ, રાસ સાહિત્યને અનેક રંગે રંગ્યું છે, અનેક દૃષ્ટિએ રસિકતાનો ઓપ આપ્યો છે. સોરઠ પ્રેમશૌર્યની ભૂમિ છે સાથે સાથે રસિકતાની પણ ભૂમિ છે. સોરઠ જેવા રાસ રસિયાં લોક જગતમાં ઓછાં હશે. તેમાંય મેર આહિરનાં ગામડાંઓ એટલે રસિકતાની અવધી. ન એને કોઇ વિષ્ણુદીગંબર કે કોઇ મૌલાબક્ષ તાલ સૂરનું શિક્ષણ આપે છે કે ન તો કોઇ સાહિત્ય પરિષદના ચંદ્રકવાળો કવિ કાવ્યની કડીઓ આપે છે. છતાંય એને આંગણે તાલ, સૂર અને કાવ્યની ત્રિવેણી વહ્યા જ કરે છે. એની રસિકતાની ખીલવણી માટે નથી આરંભાતા શારદુત્સવ કે નથી થતા ઋતોત્સવ સમારંભો. એ પોતે જ રસિકતાની રસમૂર્તિ છે. ચન્દ્રમા આકાશે ચડે એટલે ગામડાનાં રસિયાંઓ રસને હેલે ચડે. તેવતેવડી ટોળે મળી ચાંદનીના વ્યોમમંડપમાં રાસડે ચડે. ન્હાની ન્હાની કુમારિકાઓ

મા મારો ફૂલ ફટાકનો ઘાઘરો રે
ફરતી દાબોટાની કોર
રાસડે રમત ચડી રે લોલ

* * *

મા મારો સસરો તો આણે આવિયા રે
મા મારાં આણાં પાછાં વાળ્ય
રાસડે રમત ચડી રે લોલ

એ ચરણોમાં મસ્ત બને અને ગીતના ઝોર પાડે

સોરઠના પેટ પ્રદેશનાં મંઉર, કચ્છ, મેથારી અને એની આસપાસનાં કોઇપણ ગામડાંઓની શેરીઓના ઘરોની ભીંતો જો વાંચી શકો તો એનાં અણુંએ અણુંમાં ગીતોનું વાતાવરણ ગુંજ્યાં કરે છે. ન્હાની ન્હાની

મહાગુજરાત જોઇ રહેલ છે. આજે ગુજરાતના રસિયાંઓ સમક્ષ આ સંગ્રહ ધરતાં મ્હને આનંદ થાય છે.

આ રસિયાંના રાસમાં મુખ્ય ફાળો મ્હારાં પૂજ્ય માશી સૌ. જશાદ બહેનનો છે. એક રબારણ બહેન સાજણ, એક સુતારણ બહેન સૌ. અમૃત, બીજી આહિરાણી, કણબણ, કોળણ અને બીજી જ્ઞાતિઓની બહેનડીઓ આ સંગ્રહના મૂળમાં છે. દીવવાળા મ્હારા મિત્ર ભાઇ સોળાશંકર વ્યાસે પણ કણબણોના રાસડાથી આ સંગ્રહને શોભાવ્યો છે. બીજાં ઘણુંય ભાઇ બહેનોએ આ રસિયાંના રાસ ખેલી આ સંગ્રહને માટે અનુકૂલ સામગ્રી આપી છે એ માટે એ સહુનો હું ઋણી છું.

વડોદરાના જાણીતા ભાષાશાસ્ત્રી મ્હારા મિત્ર રા. ભરતરામ ભાનુસુખરામ મહેતાએ આ સંગ્રહની ભાષાશુદ્ધિ જાળવવા માટે પુસ્તકના છાપકામ પર ખાસ ધ્યાન આપ્યું છે એ માટે એ બંધુનો આ તકે આભાર માનું છું.

વર્ષોથી બહેનો અને ભાઇએ પૂછતાં 'રાયચુરાભાઇ ! ત્હમારાં લોકગીતોનો સંગ્રહ કયારે પ્રકટ કરો છો?' અંતરના ઉમળકાથી થતી એ માગણીને આજે હું પુરી પાડી શકું છું એ જોઇ મ્હને આનંદ થાય છે.

આ રસિયાંના રાસનો બીજો સંગ્રહ પણ લગભગ તૈયાર છે. અવકાશે એ પણ રસિયાઓ સમક્ષ ધરવાનું કામ હું પહેલી તકે હાથ ધરીશ.

'આનંદ ભવન'
ચોરવાડ કાઠિયાવાડ
વિજયાદશમી સં. ૧૯૮૫ } ગોકુળદાસ દ્વારકાદાસ રાયચુરા

અનુક્રમણિકા.

રસિયાંના રાસ

ચિત્રકાર] હરિ સાભરે રે ! [રા પ્રતાપ શર્મા

હરિ સાંભરે રે

[અજવાળિયા જામ્યા હોય, તેવતેવડી ગ્રામ્ય સુંદરીઓની એકસરખી તાળી પડતી હોય, વચમા ધીમો ધીમો ઢાલ વાગતો હાય, એ વખતે હરિની ધૂન આ રાસની રમઝટમા જમાવી એ ગ્રામ્ય સુંદરીઓ વાતાવરણને વિશુદ્ધિમા રગી દે છે.]

હું તો ઢાલે રમું ને હરિ સાંભરે રે,
મારાં હૈડાં પડી પડી જાય રે—
ઢાલે રમું ને હરિ સાંભરે રે.

હું તો દાતણ કરૂં ને હરિ સાંભરે રે,
મારાં દાતણિયા પડી પડી જાય રે—
ઢાલે રમું ને હરિ સાભરે રે.

હું તો નાવણ કરૂં ને હરિ સાંભરે રે,
મારાં નાવણિયાં ઠરી ઠરી જાય રે—
ઢાલે રમુ ને હરિ સાંભરે રે.

હું તો ભોજન કરૂં ને હરિ સાંભરે રે,
મારાં ભોજનિયાં ઠરી ઠરી જાય રે—
ઢાલે રમું ને હરિ સાંભરે રે.

હું તો પોઢણ કરૂં ને હરિ સાંભરે રે,
મારી નીંદરડી ઊડી ઊડી જાય રે—
ઢાલે રમું ને હરિ સાંભરે રે.

મોતી વેરાયલ ચોકમાં

[લોકજીવનમા સસરો, સાસુ, જેઠ, દેર, દેરાણી, નણંદ વગેરેને પ્રભુએ જગતમા મોતીરૂપે વેર્યાં છે એવી ઉપમા આપવામાં આવી છે. જગતના ચોકમાં વેરાયલ આ મોતીની કિંમત આંકી લેવાની ભાવના આ ગીતમાં સુંદર રીતે ગૂંથાઇ છે.]

લે ! લે ! મોતી વેરાયલ ચોકમાં.
લે ! લે ! સસરો તી મારા રાજિયા,
લે ! લે ! સાસુડી સમદર લે'ર રાજ;
લે ! લે ! મોતી વેરાયલ ચોકમાં.

લે ! લે ! જેઠ તી મારા જદુપતિ,
લે ! લે ! જેઠાણી કજિયાનું મૂળ રાજ:
લે ! લે ! મોતી વેરાયલ ચોકમાં.

લે ! લે ! દેર તી મારા દડે રમે,
લે ! લે ! દેરાણી મારલી જોડ રાજ:
લે ! લે ! મોતી વેરાયલ ચોકમાં.

લે ! લે ! નણદી તી મારી ચરકલી,
લે ! લે ! ઊડી ઊડી પરદેશ જાય રાજ:
લે ! લે ! મોતી વેરાયલ ચોકમાં.

લે ! લે ! નણદોઈ તી વાડી માંયલો વાંદરો,
લે ! લે ! વાડીનાં વનફળ ખાય રાજ:
લે ! લે ! મોતી વેરાયલ ચોકમાં.

લટકે હાલો.

[નંદલાલજીને લટકે ચાલવાનુ સૂચન કરી સ્વાગત માટેની તૈયારી રાધાજી કરતા હોય એવી ભાવના આ ગીતમા છે પણ સાથે સાથે દૂધની રેલ ચાલતી, આગણે લવિંગ એલચી ઊગતા, ટોડલે નાગરવેલના પાન પાકતા, એ આપણા દેશની સ્થિતિનુ શબ્દચિત્ર ખડું કરવામા આવ્યુ છે.]

લટકે હાલો રે નંદલાલ જી
તાગ લટકાના નહિ મૂલ
લટકે હાલો જી

ઊજળા મંગાવું રૂડા ચોખલા ને
તેની રે રંધાવું ખીર
લટકે હાલો જી

પ્રથમ જમાડુ પિયુ પાતળો
ગોરી સગી રે નણંદનો વીરઃ
લટકે હાલો જી

દૂધના વરસાવું રૂડા મેહુલા ને
મારે આગણે રેલમછેલ.
લટકે હાલો જી.

આગણે વવરાવુ લવ ગ એલચી ને
તારે ટોડલે નાગરવેલ
લટકે હાલો જી

લટકે હાલો રે નંદલાલ જી
તારા લટકાના નહિ મૂલ
લટકે હાલો જી.

લોકગૃહિણીનું સ્વપ્નું

[લોકગૃહિણી પોતાના દિલના ઉદ્દગારો આ લોકગીતદ્વારા જાહેર કરે છે. એને પિયરિયાનાં પાત્રો પારસપીપળા જેવાં સુંદર અને તુલસીના કયારા જેવા પવિત્ર લાગે છે, અને સાસરિયાનાં પાત્રો ઠાકોરિયા વીંછીના જેવાં અને સર્પની ફેણ જેવાં ઝેરી લાગે છે. એને ભાઇભોજાઇ આમ્રવૃક્ષ તથા ફૂલવાડી સમાં લાગે છે અને નણુંદનણદોઇ આગણા આગળ તપતી ધણી અને જોગીડા સમાં લાગે છે. નિર્દોષ આનંદ સાથે લોકસંસારના ભાવ ચીતરતું આ લોકગીત અર્થપૂર્ણ છે.]

આજ સ્વપ્નામાં મેં તો પારસપીપળો દીઠો જી રે,
તુલસીને કયારે રે ઇ તો મારા સ્વપ્નામાં રે.

આજ સ્વપ્નામાં મેં તો ઠાકોરિયો વીંછી દીઠો જી રે,
સરપલિયાની ફેણ રે ઇ તો મારા સ્વપ્નામાં રે.

આજ સ્વપ્નામાં મેં તો ડોલતા ડુંગર દીઠા જી રે,
વેતુડી તે નદિયું રે ઈ તો મારા સ્વપ્નામાં રે.

આજ સ્વપ્નામાં મેં તો ગેડીદડુલિયો દીઠો જી રે,
મોતીડાંની હારૂં રે ઇ તો મારા સ્વપ્નામાં રે.

આજ સ્વપ્નામાં મેં તો આંગણિયે આંબો દીઠો જી રે,
ફૂલડિયાંની બાગું રે ઇ તો મારા સ્વપ્નામાં રે.

આજ સ્વપ્નામા મેં તો આંગણિયે ધૂણી દીઠી જી રે,
જટાળો તે જોગી રે ઇ તો મારા સ્વપ્નામાં રે.

પારસપીપળો ઈ તો અમારો દાદો જી રે,
તુલસીનો કયારો રે ઇ તો મારી માતા જી રે.

ઠાકોરિયો વીંછી ઇ તો અમારો સસરો જી રે,
સગ્પલિયાની ફેણ ઇ તો મારી સાસુ જી રે.

ડોલતા ડુંગર ઇ તો અમારા જેઠ જી રે,
વેતુડી તે નદી રે ઈ તો મારી જેઠાણી રે.

ગેડીદડુલિયો ઇ તો અમારો દેર જી રે,
મોતીડાની હારૂં રે ઇ તો મારી દેરાણી રે.

આગણિયે આંબો ઇ તો અમારા વીરા જી રે,
ફૂલડિયાની બાશું રે ઈ તો મારી ભાભડલી રે.

આગણિયે ધૂણી ઇ તો અમારી નણુદલ જી રે,
જટાળો તે જોગીડા ઇ તો મારો નણુદોયો રે.

ભણુતી'તી કાનજી કાળા.

[ખરડા પ્રદેશની એક પુનાદે નામની ચારણિયાણી પર શ્રી કૃષ્ણ પ્રસન્ન થાય છે એ વખતે ચારણિયાણી પ્રભુ પાસે જે માગણી કરે છે તે આજના તૃષ્ણાતુર જમાના માટે સમજવા યોગ્ય છે.]

ભણુતી'તી કા'નજી કાળા,
ભણુતી'તી કા'નજી કાળા રે,
મીઠી મોરલિયુંવાળા.

પાંચસે ને મોચે પોઠિયા દેજે,
પાંચસે ગુણુાળા;
લાંબી બાવડલીએ ચારણુ દેજે,
ગાયું ગોવાળા—ભણુતી'તી.

પાંચે ને મોચે પુતર દેજે,
પાંચે છોગાળા;
છઠ્ઠી તો મોચે ધી દેજે,
આણું ઘોડાળા—ભણુતી'તી.

રેલી ને મોચે ડાયરા દેજે,
અફીણુના ગોળા;
મે'માતુંની મોકળું દેજે,
પીનારા સોળા—ભણુતી'તી.

કાળી ને મોચે કુઢિયુ દજે,
ગાયુંના ટોળાં;
વાકે નેણે વવારૂ દજે,
ઘુમરડે ગોળા—ભણતી'તી.

ગોમતીકાંઠે ગામ અમારાં ને
બરડો અમારો દેશ,
ચારણ પુનાદે એમ ભણે,
મોસે લીલા રાખે નેસ—ભણતી'તી.

રસિયાંના રાસ

□

લીલી નાઘેરમાં

□

ચિત્રકાર: શ્રીમાન પુરૂષોત્તમ.

લીલી નાઘેરમાં !

[નાઘેર એ સોરઠનો એક લીલોછમ રળિયામણો પ્રદેશ છે એ પ્રદેશના એક વખતના ગ્સકસનો આ લોકગીત અચ્છો ખ્યાલ આપે છે ઊતારામા મેડીના મોલ, દાતણ પછી કઢેલા દૂધ, નાવણમા નદીઓના નિર્મળ નીર, ભોજનમા ઘેવરિયો કસાર, મુખવાસમા નાગરવેલના પાન, એ એના સ્વાગતની સામગ્રી હતી આજ તો નાઘેરમા અને સારા હિંદુસ્તાનમા એથી ઊલટી સ્થિતિ છે દાતણ કરવાને બદલે ટુથ પાઉડર, કઢેલા દૂધને બદલે ધગધગતો ચાહ, નદીઓના નીરને બદલે નાહવા માટે શરીર વીઝળવાને મળતુ પાણી, એવી ખરાબ સ્થિતિ ઘણે સ્થળે અનુભવાય છે]

ઝીણા મોર ટહુકે છે લીલી નાઘેરમા,
લીલી નાઘેરમા હરી વનરાઇમા,
ઝીણા મોર ટહુકે છે લીલી નાઘેરમા.

ઊતારા દેશુ લીલી નાઘેરમા,
દેશુ મેડીના મોલ, લાલ !
ઝીણા મોર ટહુકે છે લીલી નાઘેરમા.

દાતણ દેશુ લીલી નાઘેરમા,
દેશુ કઢીએલા દૂધ, લાલ !
ઝીણા મોર ટહુકે છે લીલી નાઘેરમા.

ભાઇ સોનીડા વીનવું રે,
હુલકે ઝુમણુલાં ઘડી લાવ,
પરણે સીતાને શ્રી રામ—જામ તારૂં.

જાંબુડે તી રસિયો મોરલો રે,
જાંબુડાની અવળીસવળી ડાળ—જામ તારૂં.

રાજલ રૂપ વર્ણન.

[સોરઠમા માધવપુરનો મોટો મેળો ભરાય છે. એ મેળામા સોરઠના રૂપ, વસ્ત્રો અને આભૂષણની ત્રિવેણીનો સંગમ નિરખવા જેવો છે. મેળે જતી રાજલના રૂપવર્ણન લોકભાષાની ઉપમા સહિત આ ગીતમા ગૂંથાયા છે.]

રાજલ પાણી ગ્યાંતાં અમે સહિયર પાણી ગ્યાંતા,
માધુપરનો મારગ અમને વેરી થઇને લાગ્યો.

વેરી થઇને લાગ્યો અમને ઝેરી કાંટો વાગ્યો,
માધુપરનો મારગ અમને વેરી થઇને લાગ્યો.

તારા માથાનો અંબોડો, રાજલ ! માથાનો અંબોડો,
જાણે છૂટો તેજણ ઘોડો, રાજલ ! છૂટો તેજણ ઘોડો.

તારા નાકડિયાની દાંડી, રાજલ ! નાકડિયાની દાંડી,
જાણે દીવડિયે શગ માંડી, રાજલ ! દીવડિયે શગ માંડી.

તારા વાંસાનો વળોટો, રાજલ ! વાંસાનો વળોટો,
જાણે સરપનો સરોટો, રાજલ ! સરપનો સરોટો.

તારા હાથની આંગળિયું, રાજલ ! હાથની આંગળિયું,
જાણે ચોળા-મગની ફળિયું, રાજલ ! ચોળા-મગની ફળિયું.

રાજલ પાણી ગ્યાંતાં અમે સહિયર પાણી ગ્યાતા,
માધુપરનો મારગ અમને વેરી થઇને લાગ્યો.

પરીક્ષા.

[પરદેશ ગએલો પતિ પોતાની સ્ત્રીની પરીક્ષાને અર્થે છૂપે વેશે મુસાફર તરીકે તળાવને કાંઠે આવે છે અને સ્ત્રીને પોતાની સાથે આવવા લલચાવે છે. આર્યસંસ્કૃતિના નમૂનારૂપ લોકભાષામા સ્ત્રી આ ઊડતા પંખીને જે રીતે જવાબ આપે છે એ લોકજીવનની પવિત્રતાનું આબેહુબ આલેખન છે.]

સોના ઈંઢાણી રૂપા બેડલું, શામરડી,
પાણીડાં ગઈ'તી તળાવ.

દૂધે ભરી તલાવડી, શામરડી,
મોતીડે બાંધી છે પાળ.

સાતે ને સૈયરૂં પાણી ભરે, શામરડી,
પંખીડો બેઠો તળાવ.

છએના વાન છે ઊજળા, શામરડી,
સાતમીનો ભીનલો વાન.

ઊડતે પંખીડે મુને પૂછિયું, શામરડી !
ચાલ ને મારલી સાથ.

સોનાં પે'રણું તુને શોભતાં, શામરડી !
રાખું તુને મેડી મહોલાત.

હિંડોળે બેસાડું તુને હેમના, શામરડી!
રાખું મારા ઘરડાની માંહ્ય.

બળ્યાં તારાં સોનાં શોભતા, પંખીડા લાલ!
બળ્યાં તારાં મેડી મહોલાત.

બળ્યા તારા હિંડોળા હેમના, પંખીડા લાલ!
બળ્યો તારો ભોગળિયો અવતાર.

ફોડય ઘડો ને કર કાચલાં, શામરડી!
ચાલ ને મારલી સાથ.

ઊંડા તી જળમાં દીવા બળે, પંખીડા લાલ!
તો ય ના'વું તારલી સાથ.

છાણું બુડે ને પાણો તરે, પંખીડા લાલ!
તો ય ના'વું તારલી સાથ.

લાજે મારૂં સાયર સાસરૂં, પંખીડા લાલ!
લાજે મારાં ગામ ને દેશ.

લાજે મારાં મા ને બાપ રે, પંખીડા લાલ!
લાજે મારો પરણ્યો પરદેશ.

વારી જાઉં ગોરાં દે તારા બોલને, શામરડી!
રાખી મારા ઘરડાની લાજ.

મારો મારગ રોકી ઊભો.

[દાણ માગતા કૃષ્ણને ગોપી જે રીતે સંબોધે છે એમાં પ્રેમની મસ્તી કેટલી છે એનું દૃશ્ય આ ગીતમાં સ્પષ્ટ દેખાય છે.]

કા'નો દાણ માગે, ધૂતારો દાણ માગે,
એની મોરલીમાં વેણુ રસ વાગે—
કા'નો દાણ માગે૦

કા'ન કિયા મલકનો છે દાણી,
દાણી મારી નવરંગ ચૂંદડી તાણી—
કા'નો દાણ માગે૦

કા'ન કિયા મલકનો છે રાજા,
રાજા એને સંગે ગોવાળિયા ઝાઝા—
કા'નો દાણ માગે૦

કા'ન કિયા મલકનો છે હામી,
હામી મારો હૃદયા કમળનો સ્વામી—
કા'નો દાણ માગે૦

કા'ન કિયા મલકનો છે સુબો,
સુબો મારો મારગ રોકી ઊભો—
કા'નો દાણ માગે૦

રંગોની પિછાણ.

[આ લોકગીત ગામડાઓની નાની નાની કન્યકાઓ રસથી ઝીલે છે અને શિક્ષણની દૃષ્ટિએ આ ગીત રંગોની પિછાણનો અચ્છો પદાર્થપાઠ રજુ કરે છે.]

રામ ને સીતા વાદ વદે રે,
લાવજો રે એક પીળું પાનઃ
હૃદય કમળમાં રાસ રમે રે.

પીળો તી હળદર ગાંઠીયો રે,
પીળી રે ચણાની દાળ :
હૃદય કમળમાં રાસ રમે રે.

રામ ને સીતા વાદ વદે રે,
લાવજો રે એક લીલું પાન :
હૃદય કમળમાં રાસ રમે રે.

લીલી તી પોપટ પાંખડી રે,
લીલી રે કંઇ નાગરવેલ :
હૃદય કમળમાં રાસ રમે રે.

રામ ને સીતા વાદ વદે રે,
લાવજો રે એક રાતું પાન :
હૃદય કમળમાં રાસ રમે રે.

રાતી તે નવરંગ ચૂંદડી રે,
રાતા રે કન્યાના દાંત :
        હૃદય કમળમાં રાસ રમે રે.

રામ ને સીતા વાદ વદે રે,
લાવજો રે એક કાણું પાન :
        હૃદય કમળમાં રાસ રમે રે.

કાળો ડમર હાથિયો રે,
કાળો રે અષાઢી મેઘ :
        હૃદય કમળમાં રાસ રમે રે.

સાસરે જતી વખતે.

[પરણીને પહેલી વાર કન્યા સાસરે જાય છે. ભરત ભરેલી કાપડી પહેરવાને એ લાયક બની છે એટલે કે ઉમરમાં આવી છે છતાં બાપને વાત્સલ્યભાવે એ બાલક લાગે છે. માને અને ભાઇને પણ બહેન હજુ નાની લાગે છે એટલે સાસરે વર્ષ પછી જાય એમ એ સર્વ ઇચ્છતાં હતા; પણ કન્યાની ભાભીનું નણદને સાસરે વળાવતાં પેટ ઠરે છે. લોકગીતોના સાહિત્યમાં આ ભાવગીતની રમઝટ અનેરી જામે છે.]

ભરત ભરેલી મારી કાપડી,
ને ભરિયાં હીર ને ચીર જો.

બાપ કે' મારૂં બાલકડું,
ને મા કે' મારૂં પેટ જો.

ભરત ભરેલી મારી કાપડી,
ને ભરિયાં હીર ને ચીર જો.

ભાઈ કે' મારી ઝબક બેનડી,
જઇ બેઠી પરદેશ જો.

ભરત ભરેલી મારી કાપડી,
ને ભરિયાં હીર ને ચીર જો.

ભાભી કે' ભલે વળાવ્યાં,
ઠરિયાં મારાં પેટ જો.

ભરત ભરેલી મારી કાપડી,
ને ભરિયાં હીર ને ચીર જો.

બીજોરાં લ્યો

[ભાભી અને નણંદનું આ લોકગીત એ વખતના જમાનાનું ચિત્ર રજુ કરે છે. ભાભીને રંગનો બહુ શોખ હતો. નવા રંગથી રંગેલ છાયલ ઓઢી ભાભી મલપતી ચાલે પાણી ભરવા જાય છે. ભાભીને નવા રંગે અભિમાન આવ્યું છે એમ કહી અભિમાન ન રાખવા નાની નણંદ કાલે શોક્ય આવશે એવી ધમકી આપે છે ભાભી સહર્ષ એ ધમકીને હળવી કરી નાંખે છે અને શોક્ય આવશે તો ગોખમાં નિરાંતથી બેસવાનો સમય મળશે એમ કહી નણંદ સામે હસી પડે છે]

મારા વાડામાં બીજોરી બીજોરાં લ્યો,
ફરતાં ઊઘડયાં ફૂલ રે બીજોરાં લ્યો.

એકજ ફૂલડું વેડિયું બીજોરાં લ્યો,
રંગની હાલી રેલ રે બીજોરાં લ્યો.

આછાં તે છાયલ ઓળિયાં બીજોરાં લ્યો,
પડી પટોળાં ભાત રે બીજોરાં લ્યો.

છાયલ પે'રી પાણી સાંચર્યાં બીજોરાં લ્યો,
ગોંડલના ગઢ હેઠ રે બીજોરાં લ્યો.

નાની નણંદબાઇ સામા મળ્યાં બીજોરાં લ્યો.
કાલ આવશે શોકય રે બીજોરાં લ્યો.

શોકય આવે તો ભલું થશે બીજોરાં લ્યો,
આપણે બેસશું ગોખ રે બીજોરાં લ્યો.

દરિયાના ડોલર !

[તળાવની પાળપર પાણી ભરવા ગયેલી ગોરી બેડું ચડાવવા આસપાસ દૃષ્ટિ ફેરે છે પાણિયારીઓમાથી કોઇ હાજર નથી એક યુવાન તળાવને કાઠે ઘોડા ખેલવે છે. સુંદરી સમીપ એ આવતા ઘડો ચડાવવામા સુંદરી એની સહાય માગે છે. યુવાનની દૃષ્ટિ ફરે છે. સુદરી એને ફીટકાર આપે છે અને દરિયામા જો ડોલર ઉગે ને મહાદેવજીને એ ડોલરના ફૂલ ચઢે એ સંભવિત હોય તો આ વાત સભવિત બને]

સોના ઇંઢાણી રૂપા બેડલુ રે લોલ,
પાણીડા ગઇ'તી તળાવ રે :
દરિયાના ડોલર ફૂલ ચઢે મહાદેવને રે લોલ !

કાઠે તી કા'ન ઘોડાં ખેલવે રે લોલ,
કાન મને ઘડુલો ચઢાવ રે .
દરિયાના ડોલર ફૂલ ચઢે મહાદેવને રે લોલ !

તારો ઘડો તી ગોરી તોછડો રે લોલ,
તું છો મારા ઘરડાની નાર રે :
દરિયાના ડોલર ફૂલ ચઢે મહાદેવને રે લોલ !

ખમ્મા પરણ્યો મારો એક છે રે લોલ,
તું છો મારો માડી જાયો વીર રે :
દરિયાના ડોલર ફૂલ ચઢે મહાદેવને રે લોલ !

કડ વાળીને ઘડો મેં ચઢયો રે લોલ,
તૂટી મારી કમખાની કસ રે :
  દરિયાનાં ડોલર ફૂલ ચઢે મહાદેવને રે લોલ !

ભાઈ રે દરજીડા વીરા વીનવું રે લોલ,
ટાંક મારા કમખાની કસ રે :
  દરિયાનાં ડોલર ફૂલ ચઢે મહાદેવને રે લોલ !

ટાંકયે તે ટાંક ઘમર ઘૂઘરી રે લોલ,
હૈડે તી લખ ઝીણા મોર રે :
  દરિયાનાં ડોલર ફૂલ ચઢે મહાદેવને રે લોલ !

જાતાં રે ઝમકે ઘમર ઘૂઘરી રે લોલ,
વળતાં તે ટહૂકે ઝીણા મોર રેઃ
  દરિયાનાં ડોલર ફૂલ ચઢે મહાદેવને રે લોલ !

મારવાડની માછલી.

[નણંદને તેડવા પતિ નણંદબાને સાસરે પરદેશ ગયો એ ઓથી સહન ન થઇ શક્યું એટલે પાછળ પોતે જળવિનાની માછલીની માફક તરફડે છે અને પતિનો વિયોગ સહન થતો નથી એવો ઢોંગ॰ ધતુરાથી ભર્યો કાગળ લખે છે. પરંતુ ખરી સ્થિતિ જૂદી હતી. પતિની ગેરહાજરીમાં રોટલી ઘીમાં ઝબોળી ઝબોળી એ ખાતી અને લહેર કરતી. માત્ર પતિ સત્વર આવે એ માટે ખોટી હકીકતથી ભરેલો એ કાગળ લખે છે અને એટલા માટે ગીતમાં એને મારવાડની માછલી તરીકે ઓળખાવવામાં આવી છે.]

મારલા ભાઇ તી ગામ સધાવ્યાજી રે,
નાની વહુ તી ધાન ન ખાય;
ઝીલણુ મારવાડની માછલી જી રે.

સૂકાઇ સૂકાઇને થઇ ગઇ છોડિયું,
બેઠી બાજોઠડે ન માય;
ઝીલણુ મારવાડની માછલી જી રે.

કાંઠા તે ઘંઉની રોટલી જી રે,
ઘીમાં ઝબોળીને ખાય;
ઝીલણુ મારવાડની માછલી જી રે.

નાની વહુ તે છાના કાગળ મોકલે રે,
વેગે આવો નણદલબાના વીર;
ઝીલણ મારવાડની માછલી જી રે.

હું તે કેમ આવું ગોરી એકલો જી રે,
મારી નાનેરી બેન પરદેશ;
ઝીલણ મારવાડની માછલી જી રે.

નમેરા મેહુલો.

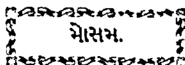
[કાઠિયાવાડમા ચોત્રીસો–સવત ૧૯૩૪ ની સાલમા–દુષ્કાળ પડયો એ વખતે લોકહૃદયમાથી આ ગીતના શબ્દો સરી પડયા.]

ઉંડા ગાજ્યો ને ઉંડા ગડગડયો,
ગાજીવીજીને ગયો બારે માસ :
નમેરા મેહુલો ના આવ્યો.

ગાયે રે મેલ્યાં ગાયનાં વાછરૂ,
સ્રીએ મેલ્યાં નાનાં બાળ :
નમેરા મેહુલો ના આવ્યો.

સર્પે મેલ્યા સર્પના રાફડા,
મોરલીએ મેલી વનરાઇ :
નમેરા મેહુલો ના આવ્યો.

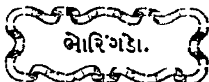
મોસમ.

[અષાઢી મેઘ ગાજતા લોકગૃહિણી પોતાના પતિને મોસમ સંભાળી ખેતરમા જુવાર ને બાજરો વાવવાની સૂચના કરે છે. મોસમનો પાક મોસમમા જ વવાય એ આ ટૂંકા ગીતનું રહસ્ય છે.]

ઉઠડા ઉઠડા અષાઢીના મેઘ જો,
પાદરિયાં ખેતર રે હરીનાં જળે ભર્યાં રે લોલ.

ગળકયા મીઠા મોરલિયા મલ્લાર જો,
મેહુલિયો ઊઠયો ને મારાં મન હલ્યાં રે લોલ.

ખેડી વાવીશ જુવાર ને કંઇ બાજરો જો,
મોસમે વવરાવીશ લવંગ એલચી રે લોલ.

[કાઠિયાવાડના લોકજીવનની પ્રેમદશાનું સૂચન કરતું આ ગીત લીટીએ લીટીએ સમજવા જેવું છે. સાંકડી શેરીમાં જતી સુંદરીને સામેથી ભોરિંગ સરીખો પ્રિયજન મળે છે. એ સુંદરી પોતાની સખીને એ ભોરિંગના દુષ્ટ દંશથી થતી વેદનાં શાંત પાડવા વીંઝણો લઇ પવન નાખવાની આજ્ઞા કરે છે. અણિયાળી આંખડીના દંશ એને વસમા લાગ્યા છે.]

લે ! લે ! વીંઝણો લેને ભોરિંગડા,

સાંકડી શેરીમાં સામો મળિયોઃ
ગુલાબી પાઘડીવાળો ભોરિંગડો—લે ! લે !

સાંકડી શેરીમાં સામો મળિયો
નીમાણી નજરુંવાળો ભોરિંગડો—લે ! લે !

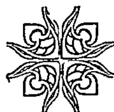
સાંકડી શેરીમાં સામો મળિયો
અણીયાળી આંખડીવાળો ભોરિંગડો—લે ! લે !

સાંકડી શેરીમાં સામો મળિયો
સોનાની છડીયુંવાળો ભોરિંગડો—લે ! લે !

સાંકડી શેરીમાં સામો મળિયો
અંતરની શીશિયુંવાળો લોરિંગડો—લે ! લે !

સાંકડી શેરીમાં સામો મળિયો
મીઠાઈની છાબડી વાળો લોરિંગડો.

લે ! લે ! વીંઝણો લેને લોરિંગડો.

કનૈયાની લૂંટ

[રાધાને કૃષ્ણ મહીની મટુકી સહિત અટકાવે છે એ વખતે રાધાજી છૂટવાના પ્રયત્નો કરે છે તેની કલ્પના લોકજીવનમા જે રીતે ઘડાઈ છે તેનું પ્રતિબિંબ આ ગીતમા છે]

માવા મહીની મટુકી મારી મેલને,
હેમખેમ જાવા દે મારી હેલને રે—માવા.

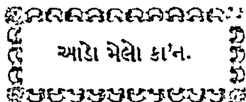
દાણ લીધાની રીત નથી આવડી,
કા'ના વેગે ચરાવ તું ગાવડી રે—માવા.

કા'ના અમે મહિયારાં રાજા કંસનાં,
અમે દાણ ન દઈએ ગોરસનાં રે—માવા.

માવા શિદને રોકો છો મુને વાટમાં,
માખી પડશે મહિયારી કેરી માટમા રે—માવા.

રાજા કંસને ખબરૂં થાય છે,
માવો મહીડાં લૂંટી લૂંટી ખાય છે રે—માવા.

મારો આછો પાલવડો તાણ મા,
રાણી રાધિકાને એકલડી જાણમા રે—માવા.

આડો મેલો કા'ન.

[ઘોડિયામા ઝૂલતા બાળકને કા'નજી તરીકે સંબોધી લોકમાતા હલકથી આ હાલરડું ગાય છે]

આઠમની અધરાતડી ને જનમ્યા કુંવર કા'ન,
સોના છરીએ નાળ મોળાવું, દૂધડિયે નવરાવું—

તમે આડો મેલો કા'ન,
પોઢો પારણે ભગવાન.

સાવ સોનાનું પારણું કા'ના હીરની છે દોર,
ચકરડી ભમરડી કા'ના પોપટડી ને મોર—

તમે આડો મેલો કા'ન,
પોઢો પારણે ભગવાન

સાવ સોનાનું પારણું ને રત્ન જડી કોર,
માતા જશોદા હિંચોળે તો ડગુલે આવે જોર—

તમે આડો મેલો કા'ન
પોઢો પારણે ભગવાન.

કાં તો આપું ટાચકા ને ઘૂઘરાની જોડ,
જળનું જાંબુ કયાંથી આપું ઘેલા શ્રી રણછોડ–

તમે આડા મેલો કા'ન,
પોઢો પારણે ભગવાન.

અતલસનાં ઓસીકાં મોહન મશરૂની તળાઈ,
ગાલે તી ગાલ મસુરિયાં કા'ના પોઢો ગાઉં વધાઈ—

તમે આડા મેલો કા'ન
પોઢો પારણે ભગવાન.

ઘેર વાંદરડાં આવશે તો બીશો મારા સ્યામ,
આછી પટોળી ઓઢવા આપું, જગના જીવન પ્રાણ–

તમે આડા મેલો કા'ન
પોઢો પારણે ભગવાન.

ત્રાંબાકુંડી જળે ભરીને ચાંદલિયો દેખાડ;
ભલે મળ્યો મે'તા નરસીનો સ્વામી રોતાં રાખ્યાં બાળ–

તમે આડા મેલો કા'ન,
પોઢો પારણે ભગવાન.

ચાકરી.

[પતિ રાજદરબારમાં નોકરીએ જાય છે એ વખતે લોકગૃહિણી પતિ ચાકરીએ ન જાય એ માટે વિવિધ પ્રયત્નો કરે છે એનું શબ્દચિત્ર આ લોકગીત ખડું કરે છે]

ઊભી ઊભી આથમણે દરબાર રે, કાગળિયા આવ્યા રાજના રે લોલ,
એ કાગળિયા ડેલીએ વંચાયો રે, કાગળિયા આવ્યા રાજના રે લોલ.

બાળી બાળી અધમણી રૂની દીવેટ રે,
સવામણ તેલે પ્રગટી રે લોલ,

લખી લખી ચારે કોર સલામ રે,
વચમાં તે વેરણ ચાકરી રે લોલ.

એ ચાકરીએ જેઠજીને મેલો રે,
અલબેલો નહિ જાય ચાકરી રે લોલ,

જેઠ ઘરે જેઠાણી ઘમર ઘોડો રે,
અલબેલો નહિ જાય ચાકરી રે લોલ.

એ ચાકરીએ દિયરજીને મેલો રે,
અલબેલો નહિ જાય ચાકરી રે લોલ.

દિયર ઘરે દેરાણી નાનું બાળ રે,
મહેલુંમાં બીકું લાગશે રે લોલ.

ઊભી જઇ અટારી મોઝાર રે,
પિયુજી ક્યારે આવશે રે લોલ.

ગોખે ચઢી જો જો વાટ રે,
છઠે ને છ માસે ઘરે આવશું રે લોલ.

લીલી ઘોડી પાતળિયો અસ્વાર રે,
પાતળિયો ચાલ્યા ચાકરી રે લોલ.

કા'નો દાણી.

[કૃષ્ણ અને ગોપીનો સંવાદ રજુ કરતા ગીતો લોકસાહિત્યના ભંડારમાં ઘણાં છે. એમાનું આ ગીત અતિ લોકપ્રિય થયું છે.]

બાઇ ! મારી અધલાખની ઇંઢાણી,
સવા લાખી બેઠલું રે લોલ.
બાઇ ! હું તો સરવર પાણી ગઇ'તી,
રાધાજીને જોડલે રે લોલ.
કાંઠડે ઊભો કા'નો દાણી,
કા'ને નાંખી કાંકરી રે લોલ.
કા'ના ! મા કર કાંકરીનો ચાળો,
નંદવાશે બેઠલું રે લોલ.
બાઇ ! તું કિયા ગામની પાણિયારી,
અસૂરાં પાણી સાંચર્યાં રે લોલ.
છોકરા ! તારે શી પડપૂછ ?
મહિયારી ગોકુળગામની રે લોલ.
ગોકુળ સરખું મારૂં ગામ,
મથુરાં મારૂં સાસરૂં રે લોલ.
ગોકુળ જોયું ચારે ખંડ રે,
એક ખંડ રહી ગયો રે લોલ.

અમરાપુરના ચોકમાં.

[પ્રેમલક્ષણા ભક્તિની સામગ્રીથી ભરપૂર આ રાસ લેતી ગ્રામ્ય સુંદરીઓ કૃષ્ણને સાક્ષાત જમાડતી હોય તેવા ભાવથી ઘેલી ઘેલી બને છે]

સાવ રે સીસમની મારી વેલડી રે લોલ,
નવલે સુથારે ઘડી ચીંજણી રે લોલ.

મેં તો એકસો ને સાઠ આધા મેલિયા રે લોલ,
વળી કાચે સૂતરે બંધ બાંધિયા રે લોલ.

મેં તો ધોળા તે ધમણા વેલે જોડિયા રે લોલ,
મેં તો જઇને અમરાપુર છોડિયા રે લોલ.

અમરાપુરના ચોકમા દીવા બળે રે લોલ,
મેં તો જાણ્યું કે જીવન અહીં વસે રે લોલ.

મારી ઘેલી સાસુ ને ઘેલાં સાસરાં રે લોલ,
ગાય વરાસે દોહ્યા વાછરાં રે લોલ.

અમે ચોખા કંકાવટી વીસર્યાં રે લોલ,
અમે ઇશ્વર પૂજવાને નીસર્યાં રે લોલ.

મેં તો દૂધ–સાકરનો શીરો કર્યો રે લોલ,
મેં તો તાંબાના તાસમાં ટાઢો કર્યો રે લોલ.

હું તો જમવા બેઠી ને જીવણ સાંભર્યા રે લોલ,
મને કંઠે ન ઊતરે કરિ કોળિયો રે લોલ.

હું તો હમણાં તેડાવું દીનાનાથને રે લોલ,
હું તો કોળિયો ભરાવું જમણા હાથથી રે લોલ.

સદ્‌ગુરુના મહિના.

[બારમાસીના લોકગીતનું સાહિત્ય વિશાળ છે. એ સાહિત્ય-સાગરમાંના અણમૂલા રત્ન સમું આ લોકગીત ઠામઠામ આસોના અજવાળિયામાં લોકસુંદરીઓ જમાવે છે]

શરદની રજની રે અજવાળી,
રમવાને ચંદ્ર સખી રે ચાલી,
સુન્ત સુગ્ત બેઉ શણગારી રે—
ગરબે સદ્‌ગુરુને રમીએ,
જૂઠડે મારગ નવ ભમીએ રે—
ગરબે સદ્‌ગુરુને રમીએ

કારતકે કરમ ગયા રે નાસી, હું તો થઇ સદ્‌ગુરુની દાસી,
શીદ ભણવાને જાઉં કાશી રે—ગરબે૦

માગસરે મન મારૂં રે મળિયું, દુઃખ મારા ભાગ્યતણું રે ટળિયું,
જેમ લૂણ પાણી શું મળિયું રે—ગરબે૦

પોષે ને પાસે છે સ્વામી, ઘટડામાં અલગ પુરુષ પામી,
સદા ય રહું છું શીશ નામી રે—ગરબે૦

મહાએ મહા પદવી રે લાધી, સુરતા સાહેબ શું રે બાંધી,
સે મારા મન તણી ભાગી રે—ગરબે૦

ફાગણે ભમરીઓ રે ભૂલી, રસિયા નિત રમીએ રે હોળી,
જઇ સત—સાગરમાં બોળી રે—ગરબે૦

ચૈતરે સુરત ચડી રે ઊંચી, લાધી મને પ્રેમ તણી કુંચી,
ભક્તિ પ્રેમ તણી ખુંચી રે—ગરબે૦

વૈશાખે વિશ્વ તણો ભરથાર, સાહેબ સતજુગનો કરનાર,
લાગી મને અંતરગઢ સુરતા રે—ગરબે૦

જેઠે જુક્તિ છે રે સાચી, ભક્તિ પ્રેમ તણી રે સાચી,
આનંદ હેલે રંગ રાચી રે—ગરબે૦

આષાઢે આકાશ ધુમ લાગી, રાતડી દીસે અંધારી,
જેમ વીજ ગગનમાં ગાજી રે—ગરબે૦

શ્રાવણે સુરત ચડી રે ઊંચી, લાધી મને પ્રેમ તણી કુંચી,
સદા ય રહું છું રંગ રૂપી રે—ગરબે૦

ભ્રમવતી ભાદરવો રે ભાળી, રજની રે દીસે અજવાળી,
સો મારા મન તણી ભાગી રે—ગરબે૦

આસોની રજની રે અજવાળી, રમવા સર્વ સખી રે ચાલી,
સુરત મુરત બેઉ શણગારી રે—ગરબે૦

વીરાને સંદેશ.

[સાસરવાસને ઝરૂખે ઊભી ઊભી ઊડતા પંખી સાથે વીરાને સંદેશો મોકલતી લોકકન્યાની મનોદશા આ ગીતમાં તરી આવે છે.]

માડી ઊંચે ટીંબે મારૂં સાસરૂં,
માડી નીચે ટીંબે સાસર વેલ,
  વીરાને કે'જો રે વેલ્યું જોતરે.

માડી સાડલો ફાટયો રે મારો ઘુંઘટે;
માડી ગલ બંધણીના જાય તેજ.
  વીરાને કે'જો રે વેલ્યું જોતરે.

માડી કમખો ફાટયો રે મારો કોણીએ,
માડી કિનખાબના જાયે તેજ,
  વીરાને કે'જો રે વેલ્યું જોતરે.

માડી ચણિયો ફાટયો રે મારો ગોઠણે,
માડી મશુના જાય છે તેજ.
  વીરાને કે'જો રે વેલ્યુ જોતરે.

માતા મહિયર વિના હું ઝૂરી મરૂં,
ઊડતા પંખી સંદેશો લઇ જાવ:
  વીરાને કે'જો રે વેલ્યું જોતરે.

બીલેશરનો સુબો.

[જસા નામના રબારી સાથે કોઇ અનિવાર્ય કારણને લઇ બીલખાના રાજા નાજાવાળાને કુસંપ થયેલ. પરિણામે નાજાવાળાની બંદુકથી જસો ઠાર થયેલ. જસાના મૃત્યુથી સર્વત્ર હાહાકાર થયો. જસો શૂરવીર હોવાથી પ્રજામાં માનીતો હતો. આ લોકગીત એની લોકપ્રીતિના નમૂના સરીખું છે.]

બીલખા શે'રથી રે સુબા આવીયા,
આવી ઊતર્યા [1]જેતાણાને ચોક રે—
[2]બીલેશરના સુબા,
ચઢતી કળા રે નાજલ જામની. (૧)

બબ્બે બંદુકે જહાને મારિયો,
ચિતડાની પૂરી થઈ છે હામ રે—
બીલેશરના સુબા,
ચઢતી કળા રે નાજલ જામની. (૨)

[3]દલ્લી સુધી રે ડંકા વાગિયા,
દુનિયામાં ફુટી ગઇ ફોર્યું રે—
બીલેશરના સુબા,
ચઢતી કળા રે નાજલ જામની. (૩)

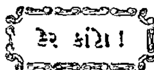
---

૧ જેતપુર. ૨ બીલખા. ૩ દિલ્લી.

રાણિયું રૂએ રે રંગમહેલમાં,
હાસિયું કાંઈ રૂએ છે દરબાર રે—
બીલેશરના સુબા,
ચડતી કળા રે નાજલ જામની. (૪)

બબ્બે બંદુકું જોડા બાંધતો,
ત્રીજીની કાંઇ રહી ગઇ હાસું રે—
બીલેશરના સુબા,
ચડતી કળા રે નાજલ જામની. (૫)

[સો વર્ષ પહેલાનું આ લોકગીત ભવિષ્યવાણી જેવુ નીવડયું છે. પોતાને કેરડાનો કાંટો લાગ્યો છે એ કાઢી નાખવા પોતાના રાજને (પતિને) એક સ્ત્રી વીનવે છે. રસોડુ, ઘટી, ખાડણિયું, ગાય એ સર્વ એને કાંટારૂપ લાગે છે, તે જ પ્રમાણે સસરો, સાસુ, નણંદ અને પાડોશણ પણ એને કેરડાના કાંટા જેવા જ લાગે છે, એટલે એ સર્વ કાંટા કાઢી નાખવાનો એનો આગ્રહ આ ગીતમાં સ્પષ્ટ દેખાય છે સો વર્ષ પહેલાની એ કાંટા કાઢી નાખવાની લાગણી ખરી પડી હોય એવો જમાનો આવતો જાય છે રસોડા સિવાય લગભગ સર્વ કાંટા આજે નીકળી ગયા છે રસોડું પણ નીકળી જાય તો નવાઈ નહિ ! ! !]

હા કે રાજ !
વાવડીના પાણી ભરવા ગ્યા'તા,
મને કેર કાંટો વાગ્યો

હા કે રાજ !
ઘોરાળીના ઢોલિયા મંગાવો,
મહીં પાથરણા પથરાવો,
આડા પડદલા બંધાવો,
મને કેર કાંટો વાગ્યો.

હાં કે રાજ!
વડોદરાના વૈદડા તેડાવો,
મારા કાંટડિયા કઢાવો,
મને પાટડિયા બંધાવો,
મને કેર કાંટો વાગ્યો.

હાં કે રાજ!
ઓસરીએથી રાંધણિયાને કાઢો,
મારી ધુમાડે આંખ્યું દુઃખે,
મને કેર કાંટો વાગ્યો.

હાં કે રાજ!
ઘરમાંથી ઘંટિયુંને કાઢો,
મારાં ચૈડકે માથાં દુઃખે,
મને કેર કાંટો વાગ્યો.

હાં કે રાજ!
ઓસરીએથી ખાંડણિયાને કાઢો,
મારા ધબકે ખંભા દુઃખે,
મને કેર કાંટો વાગ્યો.

હાં કે રાજ!
આંગણીએથી ગાવડલીને કાઢો,
એનાં વલોણાંને રોતી,
મને કેર કાંટો વાગ્યો.

હાં કે રાજ !
સસરાજીને ચોવટ કરવા મેલો,
મને ઘુંઘટડા કઢાવે,
મને કેર કાંટો વાગ્યો.

હાં કે રાજ !
સાસુડીને તીરથ કરવા મેલો,
એનાં છોરૂડાંને સોતી,
મને કેર કાંટો વાગ્યો.

હાં કે રાજ !
નણદડીને સાસરીએ વળાવો,
એના બાંધ્યા બચકા સોતી,
મને કેર કાંટો વાગ્યો.

હાં કે રાજ !
કુળિયામાંથી પાડોશણને કાઢો,
એના રેંટિયાને સોતી,
મને કેર કાંટો વાગ્યો.

પાંદડે !

[લોકગીતોના સાહિત્યમાં શિક્ષણની દૃષ્ટિએ કેટલાક ગીતો મળી આવે છે. રંગની ઓળખાણ નાની નાની બાલિકાઓને શી રીતે થાય, એ દૃષ્ટિએ એક ગીત આ સંગ્રહમાં છે. આ ગીત વનસ્પતિની ઓળખાણ કન્યકાઓને આપે છે. તેની સાથે સાથે સમાજમાં સાસરિયા અને પીયરિયા માટે એ વખતે કેવા વિચાર હશે એ પણ આવા ગીતોમાંથી મળી આવે છે.]

દ્રાક્ષ મીઠી રે પાંદડે,
એવા મીઠા મારા દાદાજીના બોલ રે;
નાવલિયો મારો નેહે ભર્યો રે.

કાંકચ કડવી રે પાંદડે,
એવા કડવા મારા સસરાજીના બોલ રે;
નાવલિયો મારો નેહે ભર્યો રે.

શેરડી મીઠી રે પાંદડે,
એવા મીઠા મારા માતાજીના બોલ રે;
નાવલિયો મારો નેહે ભર્યો રે.

લીંબી કડવી રે પાંદડે,
એવા કડવા મારા સાસુજીના બોલ રે;
નાવલિયો મારો નેહે ભર્યો રે.

દ્રાક્ષ મીઠી રે પાંદડે,
એવા મીઠા મારા વીરાજીના બોલ રે;
નાવલિયો મારો નેહે ભર્યો રે.

કાંકચ કડવી રે પાંદડે,
એવા કડવા મારા જેઠજીના બોલ રે;
નાવલિયો મારો નેહે ભર્યો રે.

કેરી મીઠી રે પાંદડે,
એવા મીઠા મારા ભાભડલીના બોલ રે;
નાવલિયો મારો નેહે ભર્યો રે.

મરચી તીખી રે પાંદડે,
એવા તીખા મારા નણદડીના બોલ રે;
નાવલિયો મારો નેહે ભર્યો રે.

વર કાચબો !

[નણુદભોજાઇ પાણી ભરવા જાય છે. પાણીશેરડો એટલે, ગામડાઓની સુંદરીઓનું ચર્ચાસ્થાન. નણંદને ભાભી ભરમાવે છે કે 'તમારા જેવી રૂપાળી કન્યકા માટે કાચબો વર ગોતીને દાદાજીએ તમને છેતર્યાં છે.' લગ્ન લખવાનો વખત આવ્યો. કન્યાએ હઠ લીધી કે ' કાચબા વરને નહિ પરણુ '. દાદાજીએ અને માતાજીએ કન્યાને સમજાવી કે 'એ તો રાજાનું હુલામણું નામ છે'. છતા કન્યા માની નહિ કાચબો રાણો પરણવા આવે છે, પણ ઝાંપેથી જ કન્યાના દિલની વાતની ખબર પડતા પાછો ફરે છે. સદિયરે આવી કન્યાંની ભૂલ ભાગી કે 'વરરાજા તો રૂપાળો રાજવી છે.' કન્યા પસ્તાઇને કાચબાની પાછળ જાય છે અને ઘોડાની લગામ પકડી એને સમજાવે છે. પણ વરરાજાએ તો પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે 'કન્યા મારે મન હવે મા બ્હેન સમાન છે.' નિરાશાથી ઘેરાયલી કન્યા પાછી ફરે છે, ભોજાઇને શાપ આપે છે અને પોતે ધરતીમા સમાઇ જાય છે.]

નણુદ ભોજાઇ પાણીડાની હાર,
　　પાણી ભરે ને વાતું કરે.

નણુદી તારાં રૂપ સરૂપ,
　　દાદે ગોત્યો રે વર કાચબો.

કાચબો રાણો જળ માંહલો જીવ,
　　પાણી પીએ ને વેણુ ચાલે.

આવી નણુદી બેઠાં ઉંબરે બાર,
દાદો પૂછે રે બેની શું થીયાં ?

દાદા મોરા લગનિયાં મા લખ,
હું નહિ પરણુ રે વર કાચબો.

ઘેલી ધે'ડી ઘેલડિયાં શું બોલ,
ફઇનો હુલાવેલ વર કાચબો.

માતા મોરી લગનિયાં મા લખ,
હું નહિ પરણુ રે વર કાચબો.

ઘેલી ધે'ડી ઘેલડિયાં શું બોલ,
ફઇનો હુલાવેલ વર કાચબો.

વીરા મોરા લગનિયાં મા લખ,
હું નહિ પરણુ રે વર કાચબો.

ઘેલી બે'ની કેમ બોલ્યાં વેણુ,
કઇ રે વેરણે તમને ભોળવ્યાં.

કાચબાનું રૂપ અપાર,
ચૌદ ચોકડીનો વર રાજીયો.

આવતી આવતી કાચબની જાન,
ઝાંપે આવ્યાં ને જાણુ થઇ ગયાં.

વારી વારી વેલડિયું અપાર,
રથરે હાકીને રાણા ચાલીઆ.

સહિયર આવી બેનડીની પાસ,
હાથથી રતન બોયુ બેનડી.

જઇને ઝાલી ઘોડાની લગામ,
પાછા વળો રે પરણ્યા એકલા.

તું તો મારી માની જણી બે'ન,
હું નહિ પરણુ રે વર કાચબો

જાય મારા રાઠોડુની લાજ,
હું નહિ પરણુ રે રાણી તુજને.

મોટી ભોજાઇ મરે તારો વીર,
નાની ભોજાઇ રે ભવોભવ વાંઝણી.

ધરતી માતા દે'જે મને માગ,
ધરતી ફાટી ને પે'ઠી પરવરી.

મોરલા માટે !

[નણંદ-ભોજાઇ પાણી ભરે છે. એક મોરલો ભોજાઇ સાથે હળી ગયેલો હોવાથી ગેલ કરે છે. નણંદ સામે હસીને ભાભી કહે છે કે 'તમારા વીરા કરતાં આ મોરલો રૂપાળો છે.' નણંદને આ વાત ખૂંચે છે, ભાઇ પાસે જઇ મીઠું મરચું ભભરાવી એને ચઢાવે છે. મોરલાએ પોતાની જગ્યાએ પત્નીના હૃદયસિંહાસને સ્થાન મેળવ્યું છે એ વિચારે અદેખો રજપુત વનમાં જઇ મોરને તીરથી વીંધી નાખે છે. રજપુતાણીને મોરના મૃત્યુની ખબર પડતા અન્નત્યાગ કરે છે. રજપુત આ જોઇ પસ્તાય છે. બહુબહુ સમજાવ્યા છતાં મોરલાને માટે રજપુતાણી મૃત્યુને નોતરે છે.]

નણંદ ભોજાઇ પાણીડાંની હારૂં રાજ,
પાણીડાંની હારૂં રાજ;
ભોજાઇ ભરે ને મોર ઢોળીઢોળી નાંખે

જુઓ નણદી મોરલિયાનાં રૂપ રાજ,
મોરલિયાનાં રૂપ રાજ;
તમારા વીરાથી મોર રળિયામણો.

ત્યાંથી નણદી વીરા પાસે ચાલી રાજ,
વીરા પાસે ચાલી રાજ;
તમથી વખાણ્યો વનનો મોરલો.

વીરા મોગ તાણી બાધો તીર રાજ,
તાણી બાધો તીર રાજ;
જઇને મારો રે વનનો મોરલો.

વીરે બાધ્યા તાણીને તીર રાજ,
તાણીને તીર રાજ;
ભાથા બાધીને વનમા ચાલિયા.

ઊડો મોરલા ઘાટે ઝાડવે જાજો રાજ,
ઝાઝે ઝાડવે જાજો રાજ;
તમારા મોતડિયાં આવ્યાં ટૂંકડા.

જઇને રજપુતિયે મોરલિયાને માર્યો રાજ,
મોરલિયાને માર્યો રાજ;
મોરને મારીને ઘેર આવિયા.

ઊઠોને રાજાની રાણી ઝાંપલા ઊઘાડો રાજ,
ઝાપલા ઊઘાડો રાજ,
નથી રે માર્યો રે વનનો મોરલો.

ઘેલા રજપુતિયા રાણા ઘેલડિયાં શું બોલો રાજ,
ઘેલડિયાં શું બોલો રાજ;
મોરને કારણે મોત આવિયાં.

કહો'તો રાજાની રાણી ઓરડિયાં ચણાવું રાજ,
ઓરડિયા ચણાવું રાજ;
ભીંતે લખાવું વનનો મોરલો.

કઈ રે મોરલિયો રાજા બોલે નકર ચાલે રાજ,
બોલે નકર ચાલે રાજ;
મોરને કારણે મોત આવિયાં.

કયો'તો રાજાની રાણી કાંબિયું ઘડાવું રાજ,
કાંબિયું ઘડાવું રાજ;
ઝીણા સૂરે રે મોરને બોલાવું.

ઘેલા રજપુતિયા રાણા ઘેલડિયાં શું બોલો રાજ,
ઘેલડિયાં શું બોલો રાજ;
વિખ ઘોળીને પ્રાણ કાઢશું.

રાણીએ તાણી સાળુડાની સોડ રાજ,
સાળુડાની સોડ રાજ;
અમલ કેફે રે રાણી ઊચર્યાં.

સોનલા વરણી બળે બા'ની ચે'યું રાજ,
બળે બા'ની ચે'યું રાજ;
રૂપલા વરણા રે ચે'ના ધૂમાડા.

હાલરડું.

[હાલરડાના લોકસાહિત્યમા રાસની રમઝટે ચઢે તેવું આ હાલરડું સૂરમા તેમજ તાલમા અને શબ્દધ્વનિમા ચઢી જાય તેવુ છે]

સૂઈ જા મારા વીર,
ભરી આવુ નીર,
પછી તારી દોરડી તાણુ,
બાળકને હાલરડું વા'લું રે

ગોકુળ આઠમની રાતડી ને જનમ થયો મધરાત
આગણે વસુદેવ ઊભા રહ્યા કુંવર કાનુડાના તાત—
બાળકને હાલરડું વા'લું રે.

જળ રે જમનાના નીર ભરી આવું ને ઊને નીર નવડાવુ,
રૂડે રૂમાલે લુઇ કરીને પછી ઉદરમા લઈ ધવડાવું—
બાળકને હાલરડુ વા'લું રે.

હાથે પગે તારે ઘુઘરા ને ડોકે ફૂલડીયાની માળા
એક હિંચોળો નાખો માતાજી આ કાનજી છે રઢિયાળા—
બાળકને હાલરડુ વા'લુ રે.

રાવ રે સોનાની તારી ઝૂલડી ને રૂપેલાની છે ટોપી,
મોટો નંખાવું તારો માડવો ને તુને પરણાવુ ગોકુળની ગોપી—
બાળકને હાલરડુ વા'લુ રે

સૂઇ જા મારા વીર
ભરી આવું નીર
પછી તારી ઢોરડી તાણું.
બાળકને હાલરડું વા'લું રે.

સોનાના મોર.

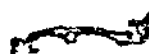
[લોકમાતા પોતાના બાળકને કૃષ્ણ સાથે સરખાવી એને ઘોડીએ સોનાના મોર બેસાડે છે, એના કાજળમાં કસ્તુરીની સુગંધ સમાવે છે, એના મસ્તકે મોતીડાના મુકુટ ધરાવે છે.]

બાબાને પારણે સોનાના મોર,
સોનાના મોર ઝૂલે નંદના કિશોરઃ
બાબાને પારણે સોનાના મોર.

કોઈ કે' બાબાને કાજળ ઓર,
કોઈ કે' આવે છે રૂડી કસ્તુરીની ફોરઃ
બાબાને પારણે સોનાના મોર.

કોઈ કે' બાબાને મસ્તક મોર,
ફરતી ઝળુકે રૂડી મોતીડાની કોરઃ
બાબાને પારણે સોનાનાં મોર.

કોઇ કે' પારણીએ રેશમની દોર,
કોઇ કે' બાબો છે માખણ ચોરઃ
બાબાને પારણે સોનાના મોર.

અબોલડા.

[અબોલડા લઇ બેઠેલા પતિને નવોઢા સ્ત્રી મનાવતી હોય તેવી ભાવનાની વાણીમા આ ગીતના ચરણે ચરણે રસની જમાવટ થાય છે.]

સાચુ બોલોને મારા શ્યામ, અબોલડા શાને લીધા રે ?
હૈડામા રહી જાશે હામ, અબોલડા શાને લીધા રે ?

ઊતારા દેશું ઓરડા રે, દેશું મેડી કેરા મોલ,
ઘેરે જાશું તો નણદલ ખીજાશે,
સાસુડી દેશે ગાળ, અબોલડા શાને લીધા રે ?

દાતણ દેશું દાડમી રે, દેશું કણેરાની કામ્બ,
ઘેરે જાશું તો નણદલ ખીજાશે,
દેરાણી દેશે ગાળ, અબોલડા શાને લીધા રે ?

નાવણ દેશુ કુંડીયા રે, દેશુ જમનાના નીર,
ઘેરે જાશું તો નણદલ ખીજાશે,
જેઠાણી દેશે ગાળ, અબોલડા શાને લીધા રે ?

ભોજન દેશુ લાપશી રે, દેશું કઢિયેલાં દૂધ,
ઘેરે જાશુ તો નણદલ ખીજાશે,
મામીજી દેશે ગાળ, અબોલડા શાને લીધા રે ?

મુખવાસ દેશું એલચી રે, દેશું પાન પચાસ,
ઘેરે જાશું તો નણદલ ખીજાશે,
કાકીજી દેશે ગાળ, અબોલડા શાને લીધા રે ?

પોઢણ દેશું ઢોલિયા રે, દેશું હિંડોળા ખાટ,
ઘેરે જાશું તો નણદલ ખીજાશે,
ફઇજી દેશે ગાળ, અબોલડા શાને લીધા રે ?

સાચું બોલો ને મારા શ્યામ, અબોલડા શાને લીધા રે ?
હૈડામાં રહી જાશે હામ, અબોલડા શાને લીધા રે ?

કોણ સરસ ?

[રાસે ગ્મતી સુંદરીઓ બે પક્ષમા વહેચાઇ જાય છે—એક પક્ષ ગણેશનો, અને એક પક્ષ હનુમાનનો. બન્ને યોદ્ધામા કોણ ચડે એની મીમાસા શબ્દો દ્વારા બન્ને પક્ષ કરે છે, અને છેવટે એક સુદરીને રામ કલ્પી એનો અભિપ્રાય માગવામા આવે છે. કોઇ યોદ્ધાને દુ:ખ ન લાગે એ માટે બન્ને પક્ષને સંતોષવા રામ કાન આડા હાથ ધરે છે અને રાસ પૂરો થતા હમતી હસતી સુંદરીઓ એક-બીજાની સરસાઇ સ્થાપના પ્રયત્ન કરે છે.]

નમું ગણેશ દેવ નમું બળવંતા,
બે રે જોદ્ધામાં કોણ બળવંતા ?

ગણેશ કહે મારે સુધબુધ નારી,
હનુમાન કહે હું તો બાળબ્રહ્મચારી,
નમુ ગણેશ દેવ નમું બળવંતા.

ગણેશ કહે મારે લખ લાભ બેટા,
હનુમાન કહે મારે વજરકછોટા,
નમું ગણેશ દેવ નમું બળવંતા

ગણેશ કહે મારે સિંદૂરના સોટા,
હનુમાન કહે મારે જનોઇના જોટા.
નમું ગણેશ દેવ નમું બળવંતા.

ગણેશ કહે મારે સેવીયા છે લાડુ,
હનુમાન કહે મારે તેલના છે ખાડુ
નમું ગણેશ દેવ નમું બળવંતા.

રામચંદ્ર કહે હું કંઇએ ન જાણું,
બેય જોદ્ધામાં કેને દુઃખ આણું.
નમું ગણેશ દેવ નમું બળવંતા.

તાળી !

[પ્રભુ સાથે તાળી લાગતા જીવ કેટલો તલ્લીન બની સ્થૂળ વસ્તુને ભૂલી જાયછે એનો અચ્છો ખ્યાન આ પ્રેમભક્તિથી ભરપૂર ગીતમાથી મળા આવે છે]

તમશુ લાગી તાળી મારે તમશુ લાગી તાળી,
વા'લા મોહનલાલ તમશુ લાગી તાળી,
ઘેલા ગિરધારી લાલ તમશુ લાગી તાળી
તમશું લાગી તાળી મારે તમશું લાગી તાળી

આગણે આવ્યા નંદકુવર વધાવવાને ચાલી,
ચણિયો તો માથે ઓઢચો અવળી પહેરી સાડી તમશુ

આગણે આવ્યા નંદકુવર વધાવવાને ચાલી,
કંકાવટી ભૂલી ગઇ ને પ્રેમે લીધી પાલી તમશુ

નદકુંવર જમવા બેઠા પીરસવાને ચાલી,
ખીચડીમા ખાડ ભેળી દેવને જુવારી-તમશુ

સંદેશો.

[રાધિકા અને ગોપીઓ ઓધવજી સાથે સંદેશા કહેવડાવે છે કે ' ગોકુલનો ચંપો રાધાજીનુ આંગણિયું છોડી હવે રૂક્મિણીને આંગણિયે મહેંકે છે. ફરીથી એ ગોકુલમાં ક્યારે મહેકશે ? ']

એક ચાંપો ને મરવો ડાલરિયો,
વાવ્યો વાવ્યો રે રુખમાઇને આંગણિયે—એક

એના ફૂલ ઉઘડ્યા રે દસ પાંખડીએ,
વા'લે પાયો રે હમ વીસ ત્રાલડીએ—એક

વા'લે સહુને મેલ્યા વીસારી,
રાણી રાધાજીને મેલ્યાં રીસાવી—એક

જાઓ જાઓ રે જૂઠડા નહિ બોલું,
કાળા કરસનજી સાથે નહિ બોલું

મીઠા માવજી સાથે નહિ બોલું—એક

લાલ વણઝારા જી રે !

[વણઝારો પોઠ લઇ મધરાતે પરદેશ જવા નીકળે છે, એની સ્ત્રી ' શુકન સારા નથી ' એમ કહી એને બહુ સમજાવે છે છતા એ માનતો નથી અને મધરાત લઇને પોઠ સહિત ચાલી નીકળે છે]

લાલ વણઝારા જી રે !
છેલ વણઝારા જી રે !
લઇનિ ચાલ્યા મધરાત.

ખેતર હોય તો ખેડીએ વણઝારા જી રે,
ડુંગર ખેડયા નવ જાય—લાલ

પોપટ હોય તો પાળીએ વણઝારા જી રે,
જોબન પાળ્યા નવ જાય—લાલ

લેખણુ હોય તો લખીએં વણઝારા જી રે,
કરમ લખ્યા નવ જાય—લાલ

કૂવા રે હોય તો તાગીએ વણઝારા જી રે
સમદર તાગ્યા કેમ જાય—લાલ

તરુવર હોય તો ટેવીએ વણઝારા જી રે
તારા ટેવ્યા કેમ જાય—લાલ

ઘેલું શું બોલે ગોવાળિયા રે !

[નંદજીનો છોકરો જાણે પોતાના રસ્તા વચ્ચે ઊભો હોય અને પોતે એના પર રોષ ઠાલવતી હોય તેવી છટાથી આ રાસ ગ્રામ્ય બાળાઓ અજબ રીતે જમાવે છે]

છેટો છેટો રે નંદજીના છોકરા રે,
મારા આગણિયા અભડાય રે—
ઘેલું શું બોલે ગોવાળિયા રે !

એલા કા'ના તું આજે ઘેલો થયો જો,
તું શાના માગે છે દાણ જો ?
ઘેલું શું બોલે ગોવાળિયા રે !

એલા મહીની મટુકી મારી ફૂટશે જો,
એલા ગોરસની થાશે હાણ જો—
ઘેલું શું બોલ ગોવાળિયા રે !

એલા જાણીશ મા મને બાપડી રે,
કોઇ મળશે માથા ફેરી નાર જો—
ઘેલુ શું બોલે ગોવાળિયા રે !

એલા હાથની તે હોંસ રખે રાખતો જો,
હાથે ચારી જાણે છે ગાય જો—
ઘેલું શુ બોલે ગોવાળિયા રે !

રસિયાંના રાસ

ચિત્રકાર] આજ કેમ આવ્યાં ભાત રે ભાભલડી. [રા ત્રિવેદી

દેર અને ભાભી.

[દેર અને ભાભી વચ્ચે મા દીકરા જેવી પ્રીતિ હતી, અષાઢ મહિનો ચાલતો હતો. આજે આકાશ સ્વચ્છ હોવાથી હળ લઇને દેર ખેતરે ગયો. હેતાળ ભાભી ભાત લઇને દેરની પાછળ ત્યાં આવી. આગલે દિવસે વરસાદ વરસી ગયેલ હોવાથી તેને બીજે દિવસે ખેતરે આવવું એ એક પ્રકારનું જોખમ હતું. આવું જોખમ ખેડી ભાત લઇ જાતે આવવા માટે દેર ભાભીને ઠપકો આપે છે. ભાભી જવાબમાં દેરને કહે છે કે 'આવી ઋતુમાં હળ હાંકવાની શી ઉતાવળ હતી?' આ રકઝકમાં વાદળાં ચડે છે. અને ઓચિંતો વરસાદ તૂટી પડે છે. નદીમાં પૂર આવે છે અને હેતાળ દેર–ભોજાઇનું જોડું તણાય છે.]

નહિ રે વાદલડી નહિ રે વીજલડી,
આવ્યો અષાઢીલો મેઘ રે માંડણિયા!

વાયા વાહોલિયા ને વરસ્યા મેહુલિયા,
આજ શું આવ્યાં ભાત રે ભાભડલી!

તેતર વરણી આભલી ભાભડલી,
આજ કેમ આવ્યાં ભાત રે ભાભડલી.

વારે વાયો તો સુરિયો દેવરિયા,
આજ કેમ હળ પૂરિયો માંડણિયા!

ચિત્રકાર] આજ કેમ આવ્યાં ભાત રે ભાભલડી. [રા ત્રિવેદી

દેર અને ભાભી.

[દેર અને ભાભી વચ્ચે મા દીકરા જેવી પ્રીતિ હતી, અષાઢ મહિનો ચાલતો હતો. આજે આકાશ સ્વચ્છ હોવાથી હળ લઇને દેર ખેતરે ગયો. હેતાળ ભાભી ભાત લઇને દેરની પાછળ ત્યાં આવી. આગલે દિવસે વરસાદ વરસી ગયેલ હોવાથી તેને બીજે દિવસે ખેતરે આવવું એ એક પ્રકારનું જોખમ હતું. આવું જોખમ ખેડી ભાત લઇ જાતે આવવા માટે દેર ભાભીને ઠપકો આપે છે. ભાભી જવાબમાં દેરને કહે છે કે 'આવી રતુમાં હળ હાંકવાની શી ઉતાવળ હતી?' આ રકઝકમાં વાદળાં ચડે છે. અને ઓચિંતો વરસાદ તૂટી પડે છે. નદીમાં પૂર આવે છે અને હેતાળ - દેર-ભોજાઇનું જોડું તણાય છે.]

નહિ રે વાદલડી નહિ રે વીજલડી,
આવ્યો અષાઢીલો મેઘ રે માંડણિયા!

વાયા વાહોલિયા ને વરસ્યા મેહુલિયા,
આજ શું આવ્યાં ભાત રે ભાભલડી!

તેતર વરણી આભલી ભાભલડી,
આજ કેમ આવ્યાં ભાત રે ભાભલડી.

વારે વાયો તો સુરિયો દેવરિયા,
આજ કેમ હળ પૂરિયો માંડણિયા!

શરદની રજની.

[રાસલીલાના રાસ ઘણાય લખાયા છે પણ વ્યોમ મંડપમાં ચાંદનીને ચમકારે શરદની રજનીનો આ રાસ જામે છે ત્યારે સાંભળનાર રસિયાઓ રસને હેલે ચડે છે]

શરદની રજની અજવાળી,
કે રાસ રમે છે ગિરધારી.

રંગીલા રંગ લાગ્યો ભારી,
વા'લા તારી છબી ઉપર વારી,
મોહનવર મોરલી ધૂન પ્યારી,
શબ્દ સુણી મોહી વ્રજનારી.

સુણીને મોહ્યા સુરમુનિનરનારી,
સુણીને છૂટી શંકરની તાળી;
સુણીને મોહ્યા બ્રહ્મા બ્રહ્મચારી,
કે વેદની ધૂન ક્યાં વીસારી ?

સુત પતિ મેલ્યા વીસારી,
કે જઇને નિરખ્યા ગિરધારી,
સુણીને ચાલી સહુ સરખી ગોપી,
કે પુરની મરજાદા લોપી.

હરિએ હમીને બોલાવ્યા,
કો'ને કેમ આ વેળા આવ્યા ?
વા'લા તમારી વાસલડી વાગી,
સૂતી'તી હું નિંદરામા જાગી.

એવું રે તમે શું કીધું કામણુ,
પતિને મેલ્યા છે ઠામણુ ?
તમારો પતિવ્રતાધર્મ ભાગ્યો,
કે લોકમાં લાછન બહુ લાગ્યો.

હવે તમે ઘેર જાઓ મનબાલા,
કઠણુ થઈ બોલ્યા નંદલાલા;
વા'લા એવું વાકું શુ બોલો,
કે વનમા તેડી તરછોડો !

હવે રે અમે નહિ જાઇએ રસિયા,
અમારા હૃદિયામા વસિયા;
કરુણાની દૃષ્ટિ કરી જુઓ,
અમારા દિલના દુખ ખુઓ.

તયેં વા'લે મહેર કરી મનમા,
કે રાસ રમાડયા એક ક્ષણુમાં;
વાગે છે તાલ મૃદંગ તાળી,
રમે છે સખી વાકી કેડ વાળી.

રમે છે ગોવિંદ ને ગોપી,
રહ્યાં છે મોર મુકુટ ઓપી;
થંભ્યા છે શ્રી જમનાના નીર,
વાછરડા ના પીએ ક્ષીર.

શરદની રજની અજવાળી
કે રાસ રમે છે ગિરધારી.

મોઢું સંભાળી બોલજો !

[ખેતરથી ઘેર આવતા રસ્તામા એચિંતુ નદીમા પૂર આવ્યુ આખી સીમ છની ગઇ એક ગોવાળિયાને નદી ઊતરતો જોઇ પોતાને પેલે પાર લઇ જવા ગ્રામ્ય સુંદરીએ વિનંતિ કરી અને બદલામા પગનું ઝાઝર આપવા કહ્યું સુંદરીના રૂપ જોઇ ગોવાળિયાની મતિ ફરી નદી ઊતારવાના બદલામા ઝાઝરને બદલે ગોરાદેનો એક મીઠો શબ્દ માગ્યો ગોવાળિયાની વિકારી આંખો જોઇ સુંદરીએ ઠપકો આપ્યો અને સામે કાંઠે એનો પતિ સાભળશે તો પરિણામ વિપરીત આવશે એમ કહીને એને વાર્યો. સુંદરીની પવિત્રતાના તેજ આગળ ગોવાળિયો વિશુદ્ધ બન્યો]

વહેતી નદીએ આવીલા ભરપૂર જો,
ચારે ને પાળે રે સમદર છલી વળ્યા રે લોલ.

ભાઇ ગોવાળિયા નદી ઊતારી મેલ જો
તુજને આલુ રે પગની ઝાઝરી રે લોલ.

તારી ઝાઝરી તારે પાવલિયે સોહે જો,
નદીએ ઊતારૂં મીઠડા બોલને રે લોલ.

ભાઇ ગોવાળિયા મોઢું સભાળી બોલજો,
સામે તે કાંઠે રે સાહ્યબો સાભળે રે લોલ.

સાભળશે તો તુજને દેશે ગાળ જો,
અમારી સાથે રે લેશે રૂસણા રે લોલ

ઇ રીસણિયાં શેણે શેણે ભાંગે જો
રીસણાં ભાંગે રે ખારેક ટોપરે રે લોલ.

ખારેકડી તો મૂઠે ભરીને ખાયજો
ટોપરડાં ચાવે ગોરીને કૂચા વળે રે લોલ.

વીજળી વેરણ થઈ.

[હાજી કાસમની 'વીજળી' સ્ટીમરમા મીઠ્ઠાળબધા વરધોડિયા કુટુંબસહિત ડૂબવાથી સારાયે કાઠિયાવાડમા કળેળાટ થઇ પડયો અને પ્રજાના દિલની એ દુખભરી ભાવના લોકગીતને પ્રવાહે ચડી અમર થઇ છે 'વીજળી' ચોગ્વાડના બારામા ડૂબી હોવાનું મનાય છે]

વીજળી વેરણ થઇ
કાસમ ! તારી વીજળી વેરણ થઇ.

મુંબઇ તે શેરમા માડવા રે રોપ્યા,
જુએ જાનુંની વાટું–
કાસમ ! તારી વીજળી વેરણ થઇ.

બાર બજ્યાની વીજળી રે હાલી,
દરિયામાં દાખલ થઇ રે–
કાસમ ! તારી વીજળી વેરણ થઇ.

સાંજ પડી ને વીજળી રે હાલી,
નગરમા દાખલ થઇ રે–
કાસમ ! તારી વીજળી વેરણ થઇ.

મધરાત આવીને વીજળી રે હાલી,
દરિયામાં દાખલ થઈ રે–
    કાસમ ! તારી વીજળી વેરણ થઈ.

બાર બજ્યાની વીજળી રે હાલી,
ચોરવાડ દાખલ થઇ રે–
    કાસમ ! તારી વીજળી વેરણ થઇ.

વીજળી કે મારો વાંક નથી રે,
હરિ કરે તે થઇ રે–
    કાસમ ! તારી વીજળી વેરણ થઇ.

કાલિંદીને તીર.

[લોકગીતોના સાહિત્યમા સુંદરીઓના નિર્દોષ તોફાનના કેટલાક ગીતો મળી આવે છે આ તોફાનનું ગીત વર્તુળમા ફરતી યુવતીઓ અજબ રીતે જમાવે છે]

હારે મોર બોલે મોહન મહારાજ રે,
નિંદરા નાવે રે

હું તો સૂતી'તી સેજ પલંગ રે,
ઝબકી ને જાગી રે.

મારી સોના ઇંઢાણી રૂપા બેડું રે,
હું તો ગઇ'તી કાલંદીને તીર રે,
ભરવાને પાણી રે.

સામો મળિયો છે નંદજીનો લાલ રે,
બાળ બ્રહ્મચારી રે.

મારો ચટક છેડલો તાણ્યો કે,
ઊભી રે'ને નારી રે

મારે માથે છે ભારત ભાર રે,
મહિડાની ગોળી રે.

મેં તો વાળી ચાંપલિયાની ડાળ રે,
ફૂલડાં તે લેવા રે,

મારો હરખે પરોવેલ હાર રે,
અધવચ તૂટયો રે.

મોર બોલે મોહન મહારાજ રે,
નિંદરા નાવે રે.

Vallabhji Ramji

કાનુડે કવરાવ્યાં.

[કૃષ્ણની બાળલીલાના ભાવો જાળવી રાખતુ આ કંઠસ્થ ગીત કાઠિયાવાડના હજારો ચોકમા ઝંકાર પાડે છે.]

જળ રે જમનાજીના ભરવાને ગ્યા'તા,
રેઢુડા બાર ઊઘાડયા·
ગોકુળિયામા કા'નુડે કવરાવ્યાં.

સીકેથી મહિડા ઢોળ્યાં રે વા'લે,
ખાધાં નહિ એટલા ફોડયા
ગોકુળિયામાં કા'નુડે કવરાવ્યાં.

કોઇ કહે કા'નાને બાંધીને મારો,
કોઇ કહે નંદનો કુંવર·
ગોકુળિયામા કા'નુડે કવરાવ્યાં.

નંદજીના દેશમાં અમે નહિ રહીએ,
ગોવાળણુ ભરે રે ઊચાળાઃ
ગોકુળિયામાં કા'નુડે કવરાવ્યાં.

સર્વે મળીને આપણુ ગવે રે જાઇએ.
જઇ માતા જસોદાને કહીએઃ
ગોકુળિયામાં કા'નુડે કવરાવ્યાં.

મોરલી.

[કાઠિયાવાડનો કણબીસમાજ કૃષ્ણના અને એની મોરલીનાં મસ્તીભર્યાં ગીતો ગાય છે એની વાનગી રૂપ આ ગીત છે]

મોરલી રે જળ જમુનાને તીરે,
વગાડી બળભદ્રવીરે રેઃ ચાલો જોવાને જાઈ.

વેંત ભરીને વા'લે વાંસ કપાવ્યો,
તેનો વા'લે મોરલી ઘડાવી રેઃ ચાલો જોવાને જાઈ.

ગોકુળ ઘડાવી મથુરામાં રંગાવી,
ફરતી તે હીરલે જડાવી રેઃ ચાલો જોવાને જાઈ.

હું રે સૂતી'તી મારા મંદિરમાં,
ઝબકીને નિંદરામાં જાગી રેઃ ચાલો જોવાને જાઈ.

કા'નાને માથે મેવાડી મોળિયાં,
રાધાજીને ઝગકતી ઝાલ્યું રેઃ ચાલો જોવાને જાઈ.

માધવદાસનો સ્વામી શામળિયો,
ગોકુળમાં ઉલટભીલો રેઃ ચાલો જોવાને જાઈ.

જમુનાં જળ ભરવા.

[કૃષ્ણ-ગોપીને નામે ગામડાનો સુંદરીસંઘ દિલના ભાર આવાં ગીતોદ્વારા હળવા કરે છે]

જમના જળ ભરવાને જાઇ, જાદવરાય સામા મળ્યા રે લોલ,
કે વા'લે મારે કચર્યો જમણો પગ,
કે હું હળવી પડી રે લોલ,

કે હૈડાં મળિયાં સેટોસેટ,
કે નયણે નીર ઝરે રે લોલ.

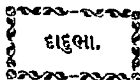
કે ગોરી મોરી આવડલાં શાં દુઃખ,
કે હૈડાનાં હીર બળે રે લોલ.

કે વા'લા મોરા વાટે ન કરીએ વાત,
કે અબળાને આળ ચઢે રે લોલ.

કે વા'લા મોરા આવજો આપણે ઘેર,
કે કરશું ગોઠડી રે લોલ.

કે સાસુ-નણંદના સંતાપ,
કે જેઠ ને દેર વઢે રે લોલ.

કે જેનો નાહોલિયો નાદાર,
તેનાં ઘર કેમ વસે રે લોલ ?

દાદુભા.

[રજવાડામા સાવકી માતાને હાથે દગાફટકાથી મરેલા કેટલા યે રાજકુમારોની કરુણ કથનીમા આ રાસડો પણ એક રાજકુમારની કરુણ કથનીનો ઉમેરો કરે છે]

થાળ ભર્યો રે સગ મોતીડે, શ્રીફળ મેલ્યાં છે ચાર રે,
હરિયો પૂજવા દાદુભા આવિયા.

લોક વધાવે સાચે મોતીએ, સોનલબા સોનૈએ વધાવે રે,
હરિયો પૂજવા દાદુભા આવિયા.

ખરે બપોરે ખીરૂં રાંધિયું,
ચાલો દાદુભા જમણ છે તૈયાર રે.
હરિયો પૂજી દાદુભા આવિયા.

પ'લે કોળિયે રે મો મચકોડિયાં,
બીજે કોળિયે ઠેલ્યા છે થાળ રે,
હરિયો પૂજી દાદુભા આવિયા.

ત્રીજે કોળિયે રે સોઠ્યું રાંધિયું,
પલકવારે છોડયા છે પ્રાણ રે,
હરિયો પૂજી દાદુભા આ[વિયા.]

માતા રૂએ રે રંગ મહેલમાં,
કુંવર મને હિયોને જવાબ રેઃ
કિયાં દરદ ને કિયાં દુઃખડાં?

નથી દરદ ને નથી દુઃખડાં,
ફૂટ ગોઝારણ નવી માના કામ રેઃ
દરિયો પૂછી દાદુભા આવિયા.

રાણી રૂએ રે રણવાસમાં,
દાસી અમને હિયોને જવાબ રેઃ
કિયા દરદ ને કિયાં દુઃખડાં?

નથી દરદ કે નથી દુઃખડાં,
હઠ ગોઝારણ નવી માનાં કામ રે;
દરિયો પૂછી દાદુભા આવિયા.

મહિયારાંના શણગાર

[મહિયારીને નામે લોકકન્યા પોતાનાં આભૂષણોની યાદી આ ગીતમાં ગૂંથે છે.]

અમે મહિયારાં રે ગોકુળ ગામનાં.
અમારાં મહિ કોણ લેશો ?
મહિયારાં રે ગોકુળ ગામનાં.

પગ પરમાણે રે કડલાં રે સોહે,
કાંબિયુંની બે જોડયું:
મહિયારાં રે ગોકુળ ગામનાં.

હાથ પરમાણે રે ચૂડલો રે સોહે,
ગુજરીની બે જોડયું:
મહિયારાં રે ગોકુળ ગામનાં.

ડોક પરમાણે રે તુલસી રે સોહે,
કં ઠે સ રી ની જોડયું:
મહિયારાં રે ગોકુળ ગામનાં,

નાક પરમાણે રે નથડી રે સોહે,
ન ક વે સ ર ની જોડયું:
મહિયારાં રે ગોકુળ ગામનાં.

સીતાહરણ.

[લોકગીતોના કંઠસ્થ સાહિત્યમા રામાયણના કેટલાક પ્રસંગો ગીતની ઝલક સાથે શોભી ઉઠે છે. સીતાહરણનો પ્રસંગ લોકભાષામા અને લોકભાવમા આ ગીતમા ગુંથાયો છે]

ધરમ રાજાએ નવાણુ ગળાવ્યાં,
હડચો બાંધે પાળ રે,

ફરતો ને ફરતો જોગી આવ્યો,
સીતા કને માગે ભીખ રે.

થાળ ભરીને સીતા વનફળ લાવ્યાં,
લે બામણિયા ભીખ રે.

છૂટી ભિક્ષા અમે નથી રે લેતાં,
ગુરુજીને એડે ગાળ્ય રે.

સાવરે સોનાનો સીતા ચૂડલો ઘડાવું,
અધલખીનો હાર રે,

ચૂડલો તો તારો પત્થર પછાડું,
રામૈયો ભરથાર રે.

અંગોઠડી સીતા રતને જડાવું,
હલકે શોભે હાર રે.

અંગેઠહીમાં આગ મેલાવું,
હલકે તોડું હાર રે.

બાંય પકડીને ખંભે ચઢાવી,
લઇ ચાલ્યો વન માંહ્ય રે.

પે'લો પગ પાવડીએ દીધો,
બીજો મઢીને બા'ર રે.

વે'લેરા પધારજો.

[જેવી રીતે રામજીવનના પ્રસંગો લોકગીતોમાં સરસ રીતે ગૂંથાયા છે તેવીજ રીતે કૃષ્ણજીવનના પ્રસંગોથી પણ આ કંઠસ્થ સાહિત્ય ભરપૂર છે. કૃષ્ણ અને બલદેવ મથુરાં જાય છે એ પ્રસંગ આ ગીતમાં ઊતર્યો છે.]

ગોકુળ વે'લેરા પધારજો રે,
મથુરા જાઓ તો મારા સમ, હો લાલ,
ગોકુળ વે'લેરા પધારજો રે.

રથ જોડીને અક્રૂર આવિયા રે,
એ તો મને દુઃખડાંનો દેનારઃ હો લાલ,
ગોકુળ વે'લેરા પધારજો રે.

ઓ જાય ઓ જાય રથ મારા નાથનો રે,
વાંસે બેઠા હળધર વીર, હો લાલ,
ગોકુળ વે'લેરા પધારજો રે.

આગળ રાધાજી ઊભાં રહ્યાં રે,
મારા હૃદિયા પરે રથ ખેડઃ હો લાલ,
ગોકુળ વે'લેરા પધારજો રે.

છબીલો લાલ.

[સરળ શબ્દોમાં આલેખાયલા શ્રી કૃષ્ણની બાળલીલાના પ્રસંગો આ ગીતદ્વારા હજારો ગામડાંઓ આજે પણ રસથી ઝીલે છે.]

આવ્યા શ્રી ગોકુળ તારવા, છબીલો લાલ,
આવ્યા શ્રી ગોકુળ તારવા.

વસુદેવજીને ઘેર જન્મ ધર્યો છે,
નંદજીની ગૌધેન ચારવાઃ છબીલો લાલ,
આવ્યા શ્રી ગોકુળ તારવા.

મારી પૂતનાના વા'લે પ્રાણુજ લીધા,
મામા તે કંસને મારવાઃ છબીલો લાલ,
આવ્યા શ્રી ગોકુળ તારવા.

ટચલી આંગળીએ વા'લે ગોવર્ધન તોળ્યો,
ઇંદ્રનાં માન ઊતારવાઃ છબીલો લાલ.
આવ્યા શ્રી ગોકુળ તારવા.

વનરા રે વનની કુંજગલનમાં,
ગોપિયુંને રાસ રમાડવાઃ છબીલો લાલ,
આવ્યા શ્રી ગોકુળ તારવા.

વલ્લભના સ્વામી પ્રભુ રસિક શિરોમણી,
ભૂમિનો ભાર ઊતારવાઃ છબીલો લાલ,
આવ્યા શ્રી ગોકુળ તારવા.

[લોકગીતોમા સાસરિયા પક્ષને વખોડનારા ગીતો ઘણાય મળી આવે છે પણ સદ્‌ભાવથી સાસરવેલ તરફ જોનાર સદ્‌ગુણી વહુઓ પણ હશે એની સાબીતી આપતુ આ ગીત લોકસાહિત્યને શોભાવે છે]

આવી રૂડી શરદપૂનમની રાત જો,
ચાદલિયો ઊગ્યો રે સખિ મારા ચોકમા રે લોલ,

સસરો મારો દેરાસરનો દેવજો,
સાસુડી દેરાસર કેરી પૂતળી રે લોલ.

જેઠ મારો અષાડીલો મેઘ જો,
જેઠાણી ઝબુકે વાદળ વીજળી રે લોલ.

દેર મારો ચાપલિયાનો છોડ જો,
દેરાણી ચાપલિયા કેરી પાખડી રે લોલ.

પરણ્યો મારો ચતુર સુજાણ જો,
વા'ણે મગાવે ખારેક ટોપરા રે લોલ

ટોપરડા જો ખાયે તો ગોરીને કૂચા વળે,
ખારકડી ખાય તો ગોરીને ગળે વળે રે લોલ.

રાવ.

[કૃષ્ણની ફરિયાદ લઇ જતી ગોપીઓ અને જશોદા વચ્ચે જાણે હમણાજ વાતચીત થતી હોય તેવી રસિકતાથી આ ગીત ઝીલાય છે]

ધન્ય ધન્ય ગોકુળની વ્રજનાર, ચાલ્યાં મહી વેચવા રે લોલ;
આડા જસોદાના કા'ન, મારગડો રોકી ઊભા રે લોલ.
મારાં ફોડયાં મહીનાં માટ, ગોરસ ઢોળિયાં રે લોલ;

ચાલો ચાલો ગોપિયું સર્વે જાઈ, જસોદા માને કઈં રે લોલ.
માતા તમારલો કા'ન કે, આવડો શું લાડકો રે લોલ,
મારા ફોડયાં મહીનાં માટ, કે ગોરસ ઢોળિયા રે લોલ.

જાવ જાવ ગોપિયું તમારે ઘેર, કે કા'નને વારશું રે લોલ;
માતાએ વાઢી કણેરી કામ, કે કા'નને વારવા રે લોલ.
કા'નો ચડયો કદમને ઝાડ, કે ગૌધેન ચારવા રે લોલ.

આવડો શું કા'ના, આવડી શી હેલ,
નત નત કજિયા લાવે શું ઘેર;

પે'લી આવીને મારા પગમાં પડે
બીજી આવીને મારા મુગટે અડે

એવી એવી વિપતું વનમાં પડે,
તો ય ગોપિયું રાવું કરે

આવી પછેડી બાજઠ લઈ,
વગાતા પછેડી સેતી ગઈ

તેડાવો સૂતાર ચલાવો કામ,
તેં કેમ લુટયા ગોકુળ ગામ ?

કેવી પછેડી ને કેવી ભાત ?
કેવો કા’નુડો ને કેવી રાત ?

પીળી પછેડી ને પોપટ ભાત,
કાળો કા’નુડો ને આઠમ રાત.

પંદર તિથિ.

[તિથિના ઘણા રાસ છે તેમાનો આ રાસ છે તેમા આ રાસ જ્યારે ચઢે છે ત્યારે ગોકુળ આવજો રે મહારાજ એ ચરણથી વાતાવરણ અજબ રસને હેલે ચડે છે]

પડવે પ્રેમ તણા આધાર,
બીજે કહું છું બીજી વાર ગોકુળ આવજો રે મહારાજ.
ત્રીજે ત્રણ ભુવનના નાથ,
ચોથે ચતુરા જેવી નાર ગોકુળ આવજો રે મહારાજ.
પાચમે પગલા ભરજો પાચ,
છઠ્ઠે છોગાળા ભગવાન; ગોકુળ આવજો રે મહારાજ.
સાતમે સહિયર બાધી સાથ,
આઠમે અવતર્યા ભગવાન, ગોકુળ આવજો રે મહારાજ.
નોમે નગણા શું થાવ નાથ,
દશમે તલખુ દિ ને રાતઃ ગોકુળ આવજો રે મહારાજ.
અગિયારસે એકાદશીના વરત,
બારસે બહુ કીધા છે પુણ્ય, ગોકુળ આવજો રે મહારાજ.
તેરસે તેડા મોકલો તેર,
ચતરદસે ચતુર્ભુજ આવો ઘેર ગોકુળ આવજો રે મહારાજ.
પૂનમે પૂરો ઊગ્યો ચંદ,
નવખડ ધરતીમા અજવાસ ગોકુળ આવજો રે મહારાજ.

દસ અવતાર.

[કન્યાશાળાના પાયા જે વખતે આપણા દેશમાં નંખાયા ન હતા તે વખતે હજારો ગ્રામ્ય સુંદરીઓ પુસ્તકો વાંચ્યા વિના આવાં ગીત દ્વારા દસ અવતારનાં વર્ણન કરી શકતી. ગીતો શિક્ષણની. દ્રષ્ટિયે કેટલાં ઉપયોગી છે એનો આ પુરાવો છે.]

પરથમ અવતારે મછા રૂપજ ધરિયાં,
વાળ્યા છે ચારે વેદ મારે વા'લે.
બ્રહ્મા ઋષિનાં કારજ સરિયાં,
એવા તે સકળ સરૂપ મારે વા'લે.

બીજે અવતારે મહાસાગર મથિયા,
કાઢયાં છે ચૌદ રતન મારે વા'લે.
બે રતન પૃથ્વીને રે આપ્યાં,
ઝાઝું કરીને જતન મારે વા'લે.

ત્રીજે અવતારે વરાહ રૂપ ધરિયાં,
ગગન ચડાવ્યાં નીર મારે વા'લે.
બૂડંતી પૃથ્વીને રે તારી,
દાઢ તણે આધાર મારે વા'લે.

ચોથે અવતારે નરસિંહરૂપ ધરિયાં,
થંભમાં લીધો વાસ મારે વા'લે.
હિરણ્યાક્ષને હાથે સંહાર્યો,
ઊગાર્યો પ્રહ્‌લાદ મારે વા'લે.

પાચમે અવતારે વામન રૂપજ ધરિયા,
જઇ ઊભા બલિને દ્વાર મારે વા'લે.
સાડા ત્રણ ડગલા પૃથ્વી રે માગી,
બલિને મેટયો પાતાળ મારે વા'લે.
છઠ્ઠે અવતારે પરશુરામ અવતરિયા,
ફરસી લીધી છે હાથ મારે વા'લે.
નક્ષત્રી પૃથવીને રે કીધી,
બ્રાહ્મણને સોપ્યા રાજ મારે વા'લે.
સાતમે અવતારે શ્રી રામ અવતરિયા,
પત્થરે બંધાવી પાળ મારે વા'લે.
રાજા રાવણને રણમા રે રોળ્યો,
વિભીષણને સોપ્યા રાજ મારે વા'લે.
આઠમે અવતારે નંદઘેર કા'ન અવતરિયા,
ગોકુળ ચારી ધેન મારે વા'લે.
માતપિતાના બંધ છોડાવ્યા,
માર્યો કંસાસુર રાય મારે વા'લે.
નવમે અવતારે બુદ્ધરૂપજ ધરિયા,
બેઠા છે એકજ ધ્યાન મારે વા'લે.
ગૌ બ્રાહ્મણ સાધુને રે પીડિયા,
કોઇને ન હિયે ધ્યાન મારે વા'લે.
દસમે અવતારે નકળંગ રૂપ અવતરશે,
વગ્તાશે જયજય કાર મારે વા'લે.
પુણ્ય પ્રગટશે ને પાપ ઠેલાશે,
એજ દસમો અવતાર મારે વા'લે

વસ્ત્રહરણ.

[વસ્ત્રહરણના પ્રસંગને લોકવર્ગ કેવી દૃષ્ટિએ જુએ છે એનો ધ્વનિ આ ગીતમાંથી નીકળે છે.]

તેવતેવડી ટોળે મળી રે, નદીએ ના'વા જાય:
મારા વા'લાજી રે.
વસતર ઊતારી મેલ્યાં કાંઠડે રે,
જઈ જમુનામાં ના'ય: મારા વા'લાજી રે.
વસતર હરી ગિયો વીઠલો રે,
ચઢયો કદમને ઝાડ: મારા વા'લાજી રે.
લાવો વિઠ્ઠલજી અમારાં વસતર,
પે'રી મંદિરિયે જાઈ: મારા વા'લાજી રે.
વસતર તો અમે નઈ દઈ રે,
પગલાં ભરજો પાંચ: મારા વા'લાજી રે.
ફૂલને તી વા'લી પાઘડી રે,
પાઘડીને વા'લાં ફૂલ: મારા વા'લાજી રે.
બાળને તી વા'લું પારણું રે,
પારણાંને વા'લાં બાળ: મારા વા'લાજી રે.
નારીને વા'લાં લુગડાં રે,
લુગડાંને વા'લી નાર: મારા વા'લાજી રે.

વિદાય.

[પ્રિયતમ ગામતરે ન જાય એવી ઇચ્છાએ પ્રિયતમા પંદરે તિથિ વિષે પોતાનો અભિપ્રાય વિરુદ્ધમા આપે છે. આ ગીતમાં ગીત ગાનાર કન્યકાને દરેક તહેવાર કઇ તિથિએ આવે છે એવું શિક્ષણ મળે છે]

પડવો રે રાજા પરથમ વાર,
કે બીજે ગામ ન ચાલીએ.

બીજ રે રાજા અષાઢી બીજ,
કે ત્રીજે ગામ ન ચાલીએ.

ત્રીજ રે રાજા અખાત્રીજ હોય,
કે ચોથે ગામ ન ચાલીએ.

ચોથ રે રાજા બોળ ચોથ હોય કે,
પાંચમે ગામ ન ચાલીએ.

પાંચમ રે રાજા નાગ પાંચમ હોય કે
છઠ્ઠે ગામ ન ચાલીએ.

છઠ રે રાજા રાંધણ છઠ હોય કે,
સાતમે ગામ ન ચાલીએ.

સાતમ રે રાજા શીળ સાતમ હોય કે,
આઠમે ગામ ન ચાલીએ,

આઠમ રે રાજા ગોકળ આઠમ હોય કે,
નોમે તો ગામ ન ચાલીએ.

નોમ રે રાજા ઊજળ નોમ હોય કે,
દશમે ગામ ન ચાલીએ.

દશમ રે રાજા વિજયાદશમ હોય કે,
એકાદશીએ ગામ ન ચાલીએ.

અગિયારસ રે રાજા ભીમ એકાદશી હોય કે,
બારસે ગામ ન ચાલીએ.

બારસ રે રાજા પોયણા બારસ હોય કે,
તેરસે ગામ ન ચાલીએ.

તેરસ રે રાજા ધનતેરસ હોય કે,
ચૌદસે ગામ ન ચાલીએ.

ચૌદસ રે રાજા ચતુરદશી હોય કે,
પૂનમે ગામ ન ચાલીએ.

પૂનમ રે રાજા માણેકઠારી હોય કે,
અમાસે ગામ ન ચાલીએ.

અમાસે રે રાજા બૂડયો ચંદ હોય કે,
પડવે તે ગામ ન ચાલીએ.

વિરહ !

[વિજોગણનો વિરહ આ બારમાસીને અંગે ચરણે ઊભરાઈ જાય છે ઋતુએ ઋતુએ એના શરીરે વિરહની આગ લાગે છે.]

હાં રે સખિ ! એમનો રે કારતક માસ,
ને કંથ સીધાવિયો,
ઝીણી ટાઢ કરે ચમકાર,
શિયાળો આવિયો.

સખિ ! નાખી રે ગયો નિશાધાર,
સૂનો ઘર દીવડો;
વધીને વેરણ થઇ છે રાત,
જાયે નહિ જીવડો

સખિ ! લાખ રે આવે લાખ જાય,
સંદેશો રે નાથનો;
હજુ કાગળ ન આવ્યો કટકો એક,
હરિવરના હાથનો

સખિ ! માગશરે મધ જાય,
જીવન આ દોહ્યલું;
જેના પિયુજી વસે પરદેશ,
સુખ નહિ સોહ્યલું.

રસિયાંના
રાસ
વિરહ.
ચિત્રકાર
શ્રીમાન
પુરુષોત્તમ.

સખિ ! સૂની રે સુવાની એ સેજ,
સૂના રે ઘર-ઓરડા;
જેનો પરણ્યો વસે પરદેશ,
તેના દિન દોહ્યલા.

સખિ ! પોષ મહિને પરભોમ,
પોતાની સાંભરે;
સીતા ઝૂરે બારે માસ
આંખેથી આંસુ ઝરે.

સખિ ! માહ રે મહિને સાજણ,
અમોને સાંભરે;
એવો વા શિયાળાનો વાય,
દેહ મારી થરથરે.

સખિ ! ફાગણે ફૂલ્યાં ફળફૂલ,
તરુવર તમામનાં;
મારા પિયુજી વસે પરદેશ,
ફૂલડિયાં શા કામનાં ?

સખિ ! ચૈતર મહિને મારૂં ચિત્ત,
ચિંતાતુર ચાલતું;
મારા પિયુજી વસે પરદેશ,
સુખ નહિ આલતું.

સખિ ! વૈશાખે વિપરીત વાત,
ધીરજ મારી ન ટકે;

વનમાં સાખ અને દરાખ,
ઝુડા મહિં સાટકે.

સખિ ! જેઠ મહિને સહિયર સાથ,
સરોવરે સહુ તરે;
મારા પિયુજી વસે પરદેશ,
આંખેથી આંસુ ઝરે.

સખિ ! આષાઢ ગાજ્યો મેઘ,
રમે સહિયર તાળીએ.
સખિ ! નાથ વિના નાહી પીછી
અંબોડા શું વાળીએ ?

સખિ ! શ્રાવણ મહિને રોજ,
શ્રાવણ વરસે સરવડે;
મારા પિયુજી વસે પરદેશ,
જીવડો મારો ખળવળે.

સખિ ! ભાદરવો ભરપૂર,
હાથિયો ગડગડે,
શોભાય માગં નવરંગ ચીર,
વિજોગે હૈયું ભડભડે.

સખિ ! આસો પૂરે મારી આશ
કાગળિયા આવિયા,
આવ્યા ઓચિંતા મારા નાથ,
મારૂં સુખ લાવિયા.

❧ ❧ ❧